

การศึกษาขบวนการคนจนกับการสร้างความเป็น
ประชาธิปไตยในประเทศไทย : ข้อจำกัดของแนวทาง
การวิเคราะห์แบบขบวนการทางการเมืองและสังคม

The Study of the Poor People's Movements and
Democratization in Thailand : Limitations of
the Political and Social Movement Approaches

เอกพลณัฐ ณัฐพิทักษ์*

Ekkapollanut Nuttapattanun

บทคัดย่อ

ขบวนการคนจนของไทยมีส่วนสำคัญในการเปิดพื้นที่สาธารณะและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนเป็นประชาธิปไตย โดยผ่านการเคลื่อนไหวเรียกร้อง เพื่อให้รัฐแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และการผลักดันกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการปรับสัมพันธ์ทางอำนาจระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ที่แต่เดิมถูกมองว่าเป็นผู้ด้อยอำนาจ การเกิดขึ้นของขบวนการคนจนไทย ช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๙๐ เป็นปรากฏการณ์ที่สอดคล้องกับการเกิดขึ้นของขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก ที่มีลักษณะแตกต่างไปจากขบวนการสังคมนิยมแบบลัทธิมาร์กซ์ ทำให้กรอบการวิเคราะห์

* อาจารย์ ดร. ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

แบบมาร์กซิสต์ไม่เพียงพอต่อการอธิบายปรากฏการณ์ดังกล่าว จึงนำมาสู่การสร้างแนวทางอธิบายใหม่ ๆ ที่สำคัญ ๒ กระบวนทัศน์คือ แนวการวิเคราะห์แบบขบวนการทางสังคมใหม่ในยุโรป และแนวการวิเคราะห์แบบโครงสร้างโอกาสทางการเมืองในสหรัฐอเมริกา

คำสำคัญ : ขบวนการคนจน การเปลี่ยนแปลงทางสังคม ขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ โครงสร้างโอกาสทางการเมือง

Abstract

In Thailand, poor people's movements have a significant role in escalating public sphere and enhancing democratization by demanding the state to solve problems confronting and by legislating the law relevant to the problems. These poor people's movements show that power relation between the state and the people has changed. The emergence of the poor people's movements after the mid 1990s was consistent with the emergence of the New Social Movements or NSMs in many regions around the world. These NSMs are different from the orthodox Marxist's socialist movement, so the old theoretical framework based on the Marxism concept is not sufficient to explain the phenomena, resulting in two new approaches : new social movement paradigm in Europe and the political opportunity structure paradigm in the United States.

Keywords : Poor People's Movement, Social Change, New Social Moves, Political Opportunity Structure

บทนำ : ขบวนการคนจนกับการสร้างความเป็นประชาธิปไตย

การลงจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของ พล.อ.เปรม ติณสูลานนท์ ซึ่งดำรงตำแหน่งมาอย่างต่อเนื่องและยาวนานกว่า ๘ ปี กลายเป็นสัญลักษณ์ของการสิ้นสุดยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ (หรือถ้าจะเรียกว่ายุคเผด็จการครึ่งใบ ก็คงไม่ผิด) (เอกพลณัฐ ณัฐพิทักษ์ ๒๕๕๙ก : ๑๗๓-๑๙๓) สถานการณ์ดังกล่าวถือเป็นการเปลี่ยนแปลงที่สอดคล้องไปตามการเปลี่ยนแปลงของบริบทการเมืองระหว่างประเทศ เมื่ออุดมการณ์ประชาธิปไตยได้กลายเป็นอุดมการณ์หลักของโลกยุคหลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียตในช่วงต้นคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๙๐ ดังที่ ฟรานซิส ฟูกูยามา เรียกสิ่งนี้ว่าเป็น “จุดจบของประวัติศาสตร์” (The End of History) และนี่ถือเป็นจุดเริ่มต้นของประวัติศาสตร์หน้าใหม่ของสิ่งที่เรียกว่า “การเมืองภาคประชาชน” เท่าที่มีผู้สืบค้นหลักฐานที่แสดงถึงที่มาของคำ ๆ นี้ พบว่า เป็นคำที่ถูกใช้เป็นครั้งแรกในช่วงปลายพุทธทศวรรษที่ ๒๕๓๐ ดังปรากฏในผลงานวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท ซึ่งเป็นหนึ่งในผลงานที่ได้รับรางวัลวนิดา ตันติวิทยาพิทักษ์ สำหรับวิทยานิพนธ์เพื่อคนจนและความเป็นธรรมในสังคมครั้งที่ ๔ จากสถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย ในปี พ.ศ. ๒๕๕๗ ของ อุเชนทร์ เชียงเสน (๒๕๕๖) ที่อ้างคำสัมภาษณ์จากนักวิชาการผู้คร่ำหวอดอยู่ในแวดวงการเมืองภาคประชาชน คือประภาส ปันตบแต่ง และจากงานเขียน รวมถึงคำกล่าวปาฐกถาของนักประวัติศาสตร์ผู้มีชื่อเสียงโด่งดังอย่างนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ว่า

... ผู้ประดิษฐ์หรือใช้คำ “การเมืองภาคประชาชน” คนแรก คือ ชัยอนันต์ สมุทวณิช ในปี พ.ศ. ๒๕๓๔ โดยการเขียนบทความลงในผู้จัดการรายวัน อธิบายการเคลื่อนไหวของขบวนการคัดค้านเขื่อนปากมูลว่าเป็น “การเมืองภาคประชาชน” รวมทั้ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ ... ระบุว่า คำนี้ถูกใช้ในระยะแรกก่อนที่จะมีการร่างรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ ... ได้ยืนยันคำว่า “การเมืองภาคประชาชน” มานับตั้งแต่ตอนรณรงค์ผลักดันให้เกิดรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ ... (อุเชนทร์ เชียงเสน ๒๕๕๖ : ๑๖)

การเมืองภาคประชาชนได้กลายเป็นคำใหญ่ที่ใช้ครอบคลุมลักษณะของการเมืองบนท้องถนนหลากหลายรูปแบบ จนกระทั่งความหมายที่ใช้ได้คลาดเคลื่อนและหลุดลอยไปจากสิ่งที่ขบวนการคนจนยุคปลายพุทธทศวรรษที่ ๒๕๓๐ โดยเฉพาะ “สมัชชาคนจน”

ซึ่งเป็นตัวแบบหนึ่งของการเมืองในลักษณะนี้ได้สร้างเอาไว้ ส่งผลให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเหมารวมว่าเป็น “การเมืองภาคประชาชน” ในลักษณะที่รุนแรงและผิดฝาผิดตัว การวิพากษ์วิจารณ์ที่เกิดขึ้นนี้ทั้งการวิพากษ์วิจารณ์ในระดับของยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่ขบวนการเหล่านี้ใช้เพื่อเปลี่ยนแปลงสภาพสังคมที่เป็นอยู่ไปสู่ “สังคมที่ดีกว่า” (คำว่า “สังคมที่ดีกว่า” ในที่นี้มีลักษณะสัมพันธ์สื่อนัยยะทางอุดมคติเฉพาะกลุ่มของผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหวโดยเฉพาะในประเด็นการสร้างและขยายขยายพื้นที่ประชาธิปไตย และในระดับของรากฐานทางความคิดเชิงทฤษฎีที่เรียกว่า แนวทางการวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคมแบบโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure – POS) และแนวการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement – NSM) ว่ามันมีข้อจำกัดหรือจุดบกพร่องอย่างไรในตัวของมันเอง

บทความนี้จึงต้องการทบทวนการศึกษาขบวนการคนจนกับการสร้างความเป็นประชาธิปไตยในไทย เพื่อสร้างความเข้าใจต่อการเดินการวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ ดังกล่าวทั้งในระดับของการปฏิบัติการ และระดับฐานความคิด เพื่อให้เกิดความระมัดระวังในการนำแนวคิดการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมและการเมืองแบบ NSM ไปใช้ ขณะเดียวกันก็เพื่อตรวจสอบความเข้าใจของฝ่ายที่วิพากษ์วิจารณ์แนวคิด POS และ NSM ด้วยไปในตัวว่าเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ที่เกินเลยไปจาก ความตั้งใจของแนวคิดทั้งสองที่ได้ให้ความหมายไว้หรือไม่

ประเด็นการนำเสนอบทความจะแบ่งเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่หนึ่ง จะกล่าวถึงบทบาทของขบวนการคนจน ในฐานะของต้นแบบหนึ่งของการเมืองภาคประชาชน ว่ามีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นประชาธิปไตยอย่างไร และความสัมพันธ์ของตัวแปรทั้งสองดังกล่าวมีจุดเชื่อมต่ออยู่ตรงไหน? ส่วนที่สอง จะกล่าวถึง ข้อจำกัดในตัวเองของแนวคิดการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมและการเมืองแบบ POS และ NSM ทั้งที่ตระหนักและไม่ตระหนักโดยนักทฤษฎีผู้สร้างแนวคิดนี้ และ ส่วนที่สาม ภาพสะท้อนปัญหาความรู้และความเข้าใจสถานภาพแนวคิดดังกล่าวของกลุ่มผู้วิพากษ์วิจารณ์แนวคิดที่เกิดขึ้น

ขบวนการคนจนกับการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นประชาธิปไตย

การเมืองภาคประชาชนในประสบการณ์ของขบวนการคนจน ที่เดินทางเข้าสู่การเมืองบนท้องถนน นับตั้งแต่ยุคที่การเมืองระบอบรัฐสภาแบบเลือกตั้งเริ่มลงหลักปักฐานช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๕๓๐ หลังเหตุการณ์นองเลือดเดือนพฤษภาคม ๒๕๓๕ เกิดขึ้นภายใต้ข้อจำกัดของการเมืองระบอบประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) ที่ไม่สามารถเปิดพื้นที่เพื่อรองรับความต้องการตามข้อเรียกร้องของกลุ่มคนยากจน กลุ่มผู้ด้อยอำนาจและผู้ด้อยโอกาสในสังคมไทย อย่างไรก็ตาม ขบวนการคนจนเหล่านี้ไม่ได้ปฏิเสธระบอบการเมืองแบบการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรตามระบอบประชาธิปไตย เพียงแต่มองว่าวิธีการเลือกผู้แทนฯ ดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของพวกเขาได้อย่างแท้จริง เพราะระบบการเมืองที่เป็นอยู่ไม่สามารถปกป้องสิทธิ-วิถีชีวิตและไม่สามารถพัฒนาสภาพความเป็นอยู่ของคนยากไร้ กลุ่มคนด้อยอำนาจ คนด้อยโอกาสในสังคมให้ดีขึ้นได้ ระบบการเมืองที่เกิดขึ้นในเวลานั้นจึงเป็นเพียงตัวแทนผลประโยชน์ของคนกลุ่มเล็ก ๆ ในสังคมที่มีอำนาจและฐานะความเป็นอยู่ที่ดีกว่าโดยเปรียบเทียบ ดังเช่น นักธุรกิจเอกชน ข้าราชการ นักการเมือง คนชั้นกลางและคนชั้นสูง เป็นต้น

การเปิดพื้นที่ในระบบการเมืองที่เป็นอยู่ในเวลานั้นจึงต้องทำโดยอาศัยการเดินทางขบวนประท้วง เพื่อให้สาธารณชนและผู้มีอำนาจตระหนักและสนใจปัญหาที่กลุ่มคนยากจน คนด้อยอำนาจและคนด้อยโอกาสเหล่านี้กำลังเผชิญอยู่ ดังที่ ประภาส ปิ่นตบแต่ง ได้กล่าวไว้ว่า

...การสร้างและจรรโลงประชาธิปไตยของผู้คนที่การเมืองไม่เห็นหัวที่น้องจึงไม่ได้อยู่ในเส้นทางของการเรียกหาอำนาจนอกระบบ คนดีหรือพระเอกขี่ม้าขาว ไม่เรียกร้องในเส้นทางที่มุ่งให้เขาอำนาจออกจากคนจน และสำหรับคนจนแล้วประชาธิปไตยแบบตัวแทนเป็นสิ่งจำเป็นแต่ไม่เพียงพอที่จะเป็นเครื่องมือในการปกป้องสิทธิ วิถีชีวิตและสภาพการดำรงชีพ

การทำให้การเมืองเห็นหัวคนจนมีอยู่เส้นทางเดียวเท่านั้นคือ การนำอำนาจลงมาสู่คนจน คนข้างล่าง โดยการถ่ายโอนอำนาจออกจากระบบราชการ นักการเมืองและตัวแทนที่มาจากการเลือกตั้งมาให้ผู้คนในสังคมได้ใช้อำนาจจัดการชีวิตสาธารณะกันเองยิ่งขึ้น

การเคลื่อนไหวในรูปการเดินขบวนของสมาชิกรุ่นคนรุ่นใหม่เป็นอาวุธ และทรัพยากรทางการเมืองที่สามารถหยิบฉวยและเข้าถึงได้ ซึ่งต่อมาได้ กลายเป็นเทคโนโลยีและนวัตกรรมในการสร้างอำนาจที่ถ่ายทอดไปยังผู้คนที่ด้อยอำนาจกลุ่มอื่น ๆ นำไปใช้เพื่อปกป้องสิทธิของชุมชน และสิทธิอันพึงมีพึงได้ของกลุ่มคนต่าง ๆ เป็นพลังในการเปลี่ยนเชิงนโยบายสาธารณะ มิติต่าง ๆ กันอย่างกว้างขวาง... (ประภาส ปิ่นตบแต่ง, บรรณาธิการ ๒๕๕๗ : คำนำ)

การไม่ปฏิเสธระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ดำรงอยู่ ทำให้ขบวนการคนจนที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ไม่ได้ต้องการยึดอำนาจรัฐแต่ต้องการจำกัด อำนาจรัฐและเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับการเกิดขึ้นขององค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organizations - NGOs) ช่วง หลังยุคสิ้นสุดสงครามเย็นตามกระแสโลกาภิวัตน์ (Globalization) และระบบเศรษฐกิจแบบ เสรีนิยมใหม่ (Neo-liberalism) ดังในหนังสือที่ปรับมาจากงานวิจัยของ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล เรื่อง การเมืองภาคประชาชนในการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยไทย ได้กล่าวอ้างว่า ในช่วง ๔ ทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ ได้มีองค์กรภาคประชาสังคมแบบ ข้ามชาติเกิดขึ้นเพิ่มขึ้นมากกว่าที่มีอยู่เดิมประมาณ ๑๐ เท่า กล่าวคือมีองค์กรลักษณะ ดังกล่าวมากถึง ๑๗,๐๐๐ องค์กร องค์กรเหล่านี้มีประเด็นการเคลื่อนไหวที่หลากหลาย ตัวอย่างประเด็นสำคัญได้แก่ ปัญหาการพัฒนาปัญหาระบบนิเวศวิทยาปัญหาการปกป้อง และส่งเสริมสิทธิมนุษยชน และการรักษาสันติภาพ เป็นต้น (เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ๒๕๔๘ : ๑๖๐)

๑. สภาพปัญหาเชิงโครงสร้างและบริบททางเศรษฐกิจ-สังคมที่ก่อให้เกิด ขบวนการคนจนสมัยใหม่

ในที่นี่การแบ่งรากเหง้าปัญหาที่นำมาสู่การเกิดขึ้นของขบวนการคนจน สมัยใหม่ที่เป็นขบวนการขนาดใหญ่ระดับประเทศ หลังสิ้นสุดยุคสหพันธ์ขบวนการไร้แห่ง ประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๒) (กนกศักดิ์ แก้วเทพ ๒๕๓๐; ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๒๕) มาจากการใช้เกณฑ์ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในพื้นที่แบบกว้าง ๆ ในการแบ่ง นั่นคือ การแบ่งออกเป็น “เมือง” กับ “ชนบท” ที่เกิดขึ้นภายใต้วาทกรรมการ

พัฒนาช่วงสงครามเย็นของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ หลังประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. ๒๕๐๔ ตามการริเริ่มและส่งเสริมทุนนิยมทั้งในภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรมจากรัฐบาลอเมริกันและธนาคารโลกในช่วงเวลานั้น (Glassman 2004 : 33-73) และก่อให้เกิดปัญหาตามมา ส่งผลกระทบอย่างมากต่อวิถีชีวิตและสภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้าน โดยเฉพาะคนยากจนในเมืองและชนบท ที่ต้องเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงในนามของ ‘นโยบายการพัฒนาประเทศ’ โดยรัฐที่มีลักษณะของการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง (Centralization)

เมื่อผู้มีอำนาจทางการเมืองมองว่าสภาวะดั้งเดิมตามธรรมชาติในชุมชนท้องถิ่นเป็นความป่าเถื่อนและล้าหลัง จึงนำมาสู่การใช้ใช้อำนาจรัฐที่มีอยู่ปรับเปลี่ยนพื้นที่ชนบทให้มีความเป็นสังคมเมือง (Urbanization) และสังคมอุตสาหกรรม (Industrialization) โดยใช้นโยบายการพัฒนารูปแบบต่าง ๆ ที่มีข้อสวดยหรูดิ เช่น โครงการหมู่บ้านป่าไม้ โครงการจัดสรรที่ดินทำกินในเขตป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) โครงการอีสานเขียว การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงพาณิชย์ โครงการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานของรัฐ ฯลฯ (เอกพล ฌันธะพันธุ์พัทธนันท์ ๒๕๕๒ : ๒๒๑-๒๒๔) แต่ท้ายที่สุดผลของการใช้นโยบายการพัฒนาในลักษณะดังกล่าว กลับก่อให้เกิดความลักลั่นระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท กล่าวคือการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกลับรวมศูนย์อยู่ที่เมืองหลวงและเมืองศูนย์กลางในระดับภูมิภาค เพราะเมืองดังกล่าวได้ดึงดูดและดูดซับทรัพยากรที่มีอยู่ภายในจังหวัดต่าง ๆ โดยรอบมาใช้ประโยชน์ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ รัฐไทยที่ตกอยู่ในสภาวะของการพัฒนาแบบรวมศูนย์ จึงมีลักษณะเป็นรัฐที่พิกลพิการ ‘หัวโต-ตัวลีบ’

รากเหง้าปัญหาของขบวนการคนจนในชนบท

รากเหง้าของปัญหาของขบวนการคนจนในชนบท ที่สำคัญอยู่ที่เรื่อง ‘การแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐและนายทุนกับชาวบ้าน’ และเรื่อง ‘การส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์’ รากเหง้าปัญหาลำคัญเรื่องแรกดังกล่าว เกี่ยวข้องกับความขัดแย้งเรื่องสิทธิครอบครองที่ดิน และการจัดการทรัพยากรน้ำในท้องถิ่น มีตัวอย่างประเด็นปัญหาลำคัญที่เกิดขึ้นประเด็นหนึ่ง คือการอนุรักษ์ธรรมชาติกับการพัฒนาพื้นที่ป่าเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ อยู่บนพื้นฐานของการจัดการธรรมชาติให้กลายเป็นทรัพยากรโดยรัฐ นั่นคือ การปรับเปลี่ยนสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติและมีการจัดการใช้ประโยชน์ร่วมกันของคนในชุมชนแต่เดิม ให้กลายเป็นทรัพยากรภายใต้ “หลักการครอบครอง

กรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล” และ “การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐ” (Pinkaew Laungaramsri 2002 : 13) ภายใต้แนวนโยบายดังกล่าว รัฐได้ให้สิทธิการครอบครองและใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าแก่นายทุน นักธุรกิจเอกชนรายใหญ่ และประชาชนทั่วไปในลักษณะต่าง ๆ ดังเช่น การออกโฉนดที่ดิน การให้สัมปทานป่าไม้ ฯลฯ นอกจากนี้ก็ยังมีการทำไม้เถื่อน การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อขยายพื้นที่ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์ จนในที่สุดพื้นที่ป่าก็เกิดความเสื่อมโทรมลง

ขณะเดียวกันรัฐก็ใช้แนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบตะวันตก ด้วยการแยกคนออกจากป่า โดยการเวนคืนที่ดินในเขตป่าเพื่อกำหนดเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ เขตป่าสงวน ภายใต้แนวนโยบาย “การอนุรักษ์ธรรมชาติ” เพื่อใช้แสวงหาผลประโยชน์เข้าสู่รัฐได้อย่างยั่งยืน โดยจัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว แหล่งศึกษาพันธุ์ไม้และสัตว์ป่าหายาก ทั้งที่ชาวบ้านซึ่งถูกย้ายออกเหล่านี้นักเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาก่อนหน้านั้นเป็นระยะเวลานานมาแล้ว และในบางกรณีรัฐก็เป็นฝ่ายที่สนับสนุนให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่า กล่าวคือ ในช่วงสงครามเย็นที่รัฐมีการต่อสู้กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) รัฐเป็นผู้ส่งเสริมให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้ โดยจัดตั้ง “โครงการหมู่บ้านป่าไม้” ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ภายใต้อำนาจของกรมป่าไม้และหน่วยงานอื่น ๆ ในภาครัฐเพื่อลดพื้นที่ที่ปฏิบัติการของกลุ่มผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่ใช้ยุทธศาสตร์การต่อสู้แบบ “ป่าล้อมเมือง” (เอกพล เสียงดัง ๒๕๕๐ : ๖๒-๖๕) รวมถึงการจัดตั้งโครงการจัดสรรที่ดินทำกินสำหรับเกษตรกรผู้ยากไร้ในเขตพื้นที่ป่าสงวนเสื่อมโทรม (คจก.) ในปี พ.ศ. ๒๕๓๓ (Pye 2005) และมีการออกนโยบายส่งเสริมการปลูกป่ายูคาลิปตัสเพื่อเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ ทั้งที่จริงแล้วเป็นไปเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มทุนอุตสาหกรรมกระดาษและโรงเลื่อยขนาดใหญ่ ดังเช่น เครือซีเมนต์ไทย บริษัทสวนกิตติ บริษัทเชลล์ (ประเทศไทย) กลุ่มสหวิริยา ฯลฯ ก่อให้เกิดผลกระทบกับชาวบ้านจำนวนหลายแสนคน (เอกพล เสียงดัง ๒๕๕๐ : ๖๘-๖๙; Pasuk Phongpaichit 1994 : 36)

รากเหง้าปัญหาของขบวนการคนจนในชนบท เรื่องการส่งเสริมให้ชาวบ้านทำเกษตรกรรมเชิงพาณิชย์ เกิดขึ้นบนพื้นฐานของการปรับเปลี่ยนแนวนโยบายของรัฐด้านเศรษฐกิจ จากเดิมที่ใช้ระบบเศรษฐกิจแบบชาตินิยม (Economic Nationalism) ในยุคสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่รัฐแสดงบทบาทผู้ประกอบการ โดยจัดตั้งรัฐวิสาหกิจมากกว่า ๑๐๐ แห่งมาเป็นระบบเศรษฐกิจแบบตลาดเสรี (free market) นับแต่ยุค

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา เพื่อสนับสนุนการลงทุนของนักธุรกิจเอกชนทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ โดยได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลอเมริกัน รัฐได้มีบทบาทในการสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการเกษตรให้มีความทันสมัย เพื่อแข่งขันในการผลิตเพื่อส่งออกไปขายตลาดโลก โดยรัฐได้ออกนโยบายการเกษตร เพื่ออุ้มชูอุตสาหกรรมเกษตรของกลุ่มนายทุนนักธุรกิจบางราย จนทำให้มีความเข้มแข็งมากขึ้นจนกระทั่งสามารถครอบงำภาคการเกษตร และผลักดันระบบผลิตสินค้าเกษตรของไทย จากที่เคยผลิตสินค้าเกษตรส่งออกแบบเก่า ประเภทวัตถุดิบ เช่น ข้าว น้ำตาล ปอชวา ฯลฯ มาเป็นสินค้าอุตสาหกรรมเกษตรแบบใหม่ตามความต้องการของตลาดโลก ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ (Pasuk Phongpaichit 1980 : 440-460; Goss and Burch 2001 : 969-986) ถึงกระนั้นก็ตาม ผลผลิตทางการเกษตรของไทยที่สามารถส่งออกได้จำนวนมาก ก็ไม่ได้ทำให้ชีวิตของเกษตรกรมีรายได้เพิ่มสูงขึ้นตามเพราะการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ต้องใช้พื้นที่เพาะปลูกขนาดใหญ่ เพื่อปลูกพืชหรือเลี้ยงสัตว์ ประเภทใดประเภทหนึ่ง เกษตรกรจึงต้องใช้เครื่องทุนแรงเข้าช่วยในการทำเกษตร เช่น รถไถนา รถเกี่ยวข้าว ซึ่งเป็นเครื่องจักรราคาแพง ยิ่งกว่านั้นเกษตรกรยังต้องเผชิญกับสภาวะราคาสินค้าเกษตรผันผวนตามราคาในตลาดโลก และเสียค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นต้นทุนในการเพาะปลูก จากการใช้วัตถุดิบราคาแพงจากต่างประเทศ ทำให้น้ำหนักของเกษตรกรเพิ่มพูนสูงขึ้น

ดังนั้น ผู้ที่ได้รับผลประโยชน์หลักจากการส่งเสริมการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ตามนโยบายรัฐ จึงเป็นกลุ่มทุนนักธุรกิจในอุตสาหกรรมเกษตรทั้งไทยและต่างประเทศ ผู้ขายเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืช เครื่องจักรในการทำเกษตร โดยเฉพาะกลุ่มเครือเจริญโภคภัณฑ์ (ซีพี) (เอกพล เสียงดัง ๒๕๕๐ : ๗๙-๘๐)

รากเหง้าของปัญหาขบวนการคนจนในเมือง

การใช้นโยบายการพัฒนาแบบรัฐรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง โดยเฉพาะการเน้นการพัฒนาที่เมืองหลวงเป็นสำคัญ ทำให้เมืองหลวงของไทย คือ กรุงเทพฯ กลายเป็นศูนย์รวมความเจริญและความทันสมัย พื้นที่เมืองได้ขยายตัวอย่างเต็มที่ มากเสียจนกระทั่งไม่มีพื้นที่ว่างเพียงพอให้เมืองเจริญเติบโตได้อีก จึงต้องขยายขยายพื้นที่ออกทางจังหวัดบริเวณทลแถบชานเมือง การเน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวของแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ได้ก่อให้เกิดปัญหาสังคมที่สำคัญได้แก่ ปัญหาการขาดแคลนที่อยู่อาศัย ปัญหาการกดขี่ทุจริตค่าจ้างแรงงาน ซึ่งถือเป็นปัญหาสำคัญที่

คนจนจำนวนมากที่อพยพเข้ามาเป็นแรงงานในกรุงเทพฯ ต้องเผชิญ เมื่อหนุ่มสาวชาวบ้านต้องเดินทางจากชนบทเข้าสู่ตลาดแรงงานในเมือง เพื่อเป็นแรงงานรับจ้างราคาถูกทั้งในภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการ ที่פקอาศัยของคนที่อพยพเข้ามาจำนวนมากเหล่านี้กลายเป็นพื้นที่ชุมชนแออัด หรือที่เรียกกันว่า “สลัม” เพราะรัฐไม่ได้มีการเตรียมมาตรการรองรับสภาพความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามมาจากการใช้นโยบายพัฒนาประเทศ และก่อให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ทั้งที่เป็นกรรมสิทธิ์ของรัฐและของเอกชนเพิ่มมากขึ้น เพื่อใช้เป็นแหล่งพักพิงอาศัยใกล้แหล่งงานของแรงงานอพยพจากจังหวัดต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ยังทำให้พื้นที่สลัมเริ่มขยายตัวมากขึ้น กระจัดกระจายไปตามแหล่งงานที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างของเมืองหลวง จนในที่สุดชุมชนที่เกิดขึ้นได้ถูกมองว่าเป็นแหล่งเสื่อมโทรม ตกเป็นเป้าหมายที่รัฐต้องการกำจัดให้หมดไปเพื่อรักษาภาพลักษณ์อันงดงามของเมืองหลวงสมกับชื่อ “กรุงเทพฯ” จนนำมาสู่ปัญหา “การไล่รื้อบ้านเรือน” ในสลัมที่ปลูกในพื้นที่บุกรุกตามมา (เอกพลณัฐ ณัฐพัชรนันท์ ๒๕๕๙) ทั้งที่ในความเป็นจริงกรุงเทพฯ จำเป็นต้องพึ่งพาคนกลุ่มนี้ในการทำงานต่าง ๆ ที่ถูกมองว่าเป็นอาชีพที่ยากลำบาก และดูไม่เกียรติสำหรับคนเมืองกรุง พวกเขาคือผู้อยู่เบื้องหลังการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของเมืองหลวงที่กำลังเจริญเติบโต

... ภาคการผลิต พาณิชยกรรม การก่อสร้างและธุรกิจบริการ ต่างต้องพึ่งพาแรงงานจากชุมชน งานหนักและอาชีพที่ไม่มีใครอยากทำ เป็นต้นว่าเก็บขยะ กวาดถนน ขับรถเมล์ ฯลฯ ก็ล้วนแต่คนสลัมทำ ... (อภัยุทัย จันทรพา ม.ป.ป. : ๑)

ขณะที่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา รัฐได้ควบคุมกลไกราคาผลผลิตทางการเกษตร ดังเช่น การควบคุมราคาข้าว ในช่วงที่มีราคาสูงในตลาดโลก โดยใช้มาตรการผูกขาดการค้าข้าว การใช้ระบบอัตราแลกเปลี่ยนหลายอัตรา การกำหนดภาษีส่งออก โควตาส่งออก และใบอนุญาตส่งออกข้าว (ฟรีเมียมข้าว) เพื่อกดราคาข้าวภายในประเทศให้ต่ำลง ซึ่งจะช่วยให้รัฐมีรายได้จากการค้าข้าวกับต่างประเทศสูงขึ้น มีเงินสกุลต่างประเทศสำหรับใช้ซื้อสินค้าหลัก ๆ เข้าประเทศ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวนาเป็นหนี้สินและมีความยากจน แม้ว่าราคาข้าวในตลาดโลกจะขึ้นสูง การควบคุมราคาผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะราคาข้าวในลักษณะดังกล่าว มีความเชื่อมโยงกับการกตราคา

ค่าจ้างแรงงานให้อยู่ในระดับต่ำ เพื่อเพิ่มแรงจูงใจให้กับนักลงทุนต่าง ๆ ชาติในการเข้ามาลงทุนภายในประเทศไทย (ควรดูข้อมูลเชิงประจักษ์ต่าง ๆ ใน อภิขัย พันธเสน และมนตรี เจริญวิทยาการ ๒๕๓๑ : ๓-๕ และ ๒๕-๓๐) กล่าวคือ ถ้าหากข้าวซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไทยมีราคาสูง ก็ย่อมส่งผลกระทบต่อค่าจ้างแรงงานที่เป็นอยู่ เพราะแรงงานเหล่านี้จะเรียกร้องให้มีการขึ้นค่าจ้างแรงงานโดยใช้เหตุผลเรื่องค่าครองชีพที่สูงขึ้น ซึ่งจะเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทย ที่พยายามเสนอจุดขายต่อนักลงทุนต่างชาติว่า ประเทศไทยมีค่าจ้างแรงงานราคาถูกแต่มีแรงงานที่มีคุณภาพการทำงานที่สูงกว่าประเทศข้างเคียงอื่น ๆ (เอกพล เสียงดัง ๒๕๕๐ : ๘๗-๘๘)

ผู้ใช้แรงงานของไทยส่วนใหญ่เป็นแรงงานนอกระบบ ที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงทำให้แรงงานเหล่านี้ผันตัวออกจากภาคการเกษตรอย่างน้อยก็ในช่วงที่ว่างเว้นจากฤดูกาลเพาะปลูกและฤดูเก็บเกี่ยวในการทำเกษตร คนเหล่านี้โดยเฉพาะสตรีซึ่งมีจำนวนมากได้กลายเป็นสาวโรงงาน แรงงานเหล่านี้กลายเป็นแรงงานไร้ฝีมือที่รับค่าจ้างราคาถูกจากนายจ้างเป็นแรงงานรับจ้างเหมาช่วงอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรม ดังเช่น โรงงานสิ่งทอ โรงงานดอกไม้ประดิษฐ์ เป็นต้นพวกเขาไม่มีสิทธิและสวัสดิการที่ดีเท่ากับแรงงานในระบบและบรรดาข้าราชการ ด้วยข้อจำกัดที่เกิดขึ้นจากกฎหมายแรงงานที่รัฐบัญญัติขึ้นมา ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่สามารถรวมกลุ่มเพื่อเรียกร้องสิทธิและสวัสดิการของตนได้ (Glassman 2004 : 79-92) และเมื่อประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ความเลวร้ายก็เกิดขึ้นกับบรรดาผู้ใช้แรงงานเหล่านี้เป็นกลุ่มแรก ๆ เพราะโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กและขนาดกลางต้องปิดตัวลงอย่างรวดเร็ว เพราะไม่มีเงินใช้หนี้เงินกู้ต่างชาติที่เจ้าของโรงงานกู้ยืมมาลงทุนทำธุรกิจ ดังเห็นได้จากที่ภาคธุรกิจเอกชนไทยเป็นหนี้ต่างชาติเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เกือบ ๑๐ เท่าตัว ภายในระยะเวลาไม่ถึง ๑๐ ปี (พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๙) จากตัวเลขหนี้ ๗.๘ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ กลายเป็น ๗๓.๗ พันล้านดอลลาร์สหรัฐฯ (Pasuk and Baker 2000 : 25) แรงงานจำนวนมากจึงต้องอยู่ในสภาพคนว่างงาน ในขณะที่แรงงานในโรงงานขนาดใหญ่ ก็ต้องเผชิญกับสภาพความไม่มั่นคงในชีวิตการทำงานเช่นกัน เมื่อแรงงานราคาถูกในโรงงานซึ่งมีจำนวนมาก คือ คนกลุ่มแรกที่ถูกปลดออกจากงานเพื่อลดต้นทุนการผลิต หายที่สุดคนว่างงานเหล่านี้ ซึ่งมีจำนวนมากกว่า ๑ ล้านคน ต้องอพยพกลับสู่พื้นที่ต่างจังหวัด (โดยเฉพาะภาคอีสาน) มาทำเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงชีพตนเองเหมือนในอดีต

๒. ขบวนการคนจนสมัยใหม่ ช่วงปลายพุทธทศวรรษ ๒๕๓๐ ถึงต้นพุทธทศวรรษที่ ๒๕๔๐ : ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการต่อสู้ เพื่อสร้างและขยายพื้นที่ประชาธิปไตย

สภาพโครงสร้างทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไป นับจากยุคเผด็จการทหาร ช่วงต้นพุทธทศวรรษ ๒๕๐๐ มาสู่ยุคประชาธิปไตยครึ่งใบ จนกระทั่งถึงยุคประชาธิปไตยเบ่งบานอีกครั้งหลังเหตุการณ์นองเลือดครั้งใหญ่ ช่วงวันที่ ๑๗-๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ทำให้กระแสเรียกร้องประชาธิปไตยและการปฏิรูปการเมือง กลายเป็นประเด็นหลักที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ทำให้รากเหง้าของปัญหาความเดือดร้อน ที่กลุ่มคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทยเผชิญอยู่มาตลอดช่วงหลายทศวรรษได้ปะทุขึ้นมาและถูกตีแผ่สู่สายตาสาธารณชนผ่านการชุมนุมประท้วงระดับประเทศของ ‘สมัชชาคนจน’ ที่ ประภาส ประเมินว่าเป็นขบวนการชาวบ้านที่กว้างขวางที่สุด นับจากสหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทยล่มสลายไปในช่วงเกือบสองทศวรรษก่อนหน้านั้น (ดู ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๖๗-๙๑)

สมัชชาคนจนเกิดขึ้นมาจากการเรียนรู้ประสบการณ์ จุดแข็งและจุดอ่อนของขบวนการคนจนที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้าดังเช่น สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย (พ.ศ. ๒๕๑๗-๒๕๒๒) แต่ที่สำคัญก็คือ เรียนรู้จากประสบการณ์ของสหพันธ์เกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน (สกย.อ.) ซึ่งก่อตั้งขึ้นภายหลังจากการทำรัฐประหารของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๔ เพื่อต่อต้านพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติที่ออกมาในสมัยรัฐบาลของนายอานันท์ ปันยารชุน สกย.อ. เป็นขบวนการทางสังคมหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้การสนับสนุนขององค์กรพัฒนาเอกชน ที่ทำงานอยู่ในภาคอีสาน ได้แก่ คณะกรรมการประสานงานพัฒนาเอกชนเพื่อการพัฒนาชนบท (กป.อพช.) ภาคอีสาน และองค์กรประชาชนอื่น ๆ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนากลยุทธ์ให้เกษตรกรอีสานสามารถมีสิทธิในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง และกระตุ้นให้รัฐสนับสนุนเกษตรกรทางเลือก ที่ไม่ต้องผูกขาดโดยอุตสาหกรรมเกษตรขนาดใหญ่ที่มีอยู่ในขณะนั้น

อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากที่ สกย.อ.เข้าร่วมการณรงค์ยกเลิก คจก. ด้วยการเดินขบวนจากนครราชสีมาไปยังกรุงเทพฯ โดยมีผู้เข้าร่วมประมาณ ๔,๕๐๐ คน ใช้ถนนมิตรภาพเข้าสู่ปากช่อง เพื่อเรียกร้องให้รัฐแก้ไขปัญหา จนกระทั่งนำมาสู่การปิดถนนสาย

ดังกล่าวเป็นเวลา ๓ วัน ทำให้ในที่สุดฝ่ายรัฐบาลออกมาเจรจากับกลุ่มผู้ชุมนุมประท้วง
ความสำเร็จในการด้าน คจก. ได้ส่งผลสะท้อนต่อ สกย.อ. ทั้งในด้านกลยุทธ์ทางการ
เมืองและขอบเขตการจัดกิจกรรม เพราะนักเคลื่อนไหวที่ทำงานร่วมกับองค์กรพัฒนา
เอกชนในภาคอีสาน ได้รับแรงกดดันจากแหล่งทุนภายนอกประเทศ ที่ไม่ต้องการให้มีการ
จัดกิจกรรมทางการเมือง โดยการตัดเงินทุนที่เคยได้รับจากบางองค์กรไป จนกระทั่งใน
ที่สุดนักเคลื่อนไหวเหล่านี้ต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์เพื่อลดความขัดแย้งกับผู้บริจาคทุน ซึ่ง
การกระทำดังกล่าวได้กลายเป็นความขัดแย้งครั้งสำคัญของขบวนการประชาชนภาค
อีสาน (เอกพล เสียงดัง ๒๕๕๐ : ๙๒-๙๔)

สมัชชาคนจนเป็นเครือข่ายของชาวบ้าน ที่ก่อตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในวันที่ ๑๐
ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และต่อมาชาวบ้านได้ร่าง ‘คำ
ประกาศลำนํ้ามูล’ หรือ ‘ปฏิญญาปากมูล’ ขึ้นมาในช่วงวันที่ ๑๑-๑๔ ธันวาคม พ.ศ.
๒๕๓๘ ณ อำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี สมาชิกส่วนใหญ่ของสมัชชาคนจน มี
ฐานะยากจนและได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาของรัฐ อันนำมาสู่ปัญหาการแย่ง
ชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างรัฐและนายทุน กับชาวบ้านในพื้นที่ และปัญหาด้านนิเวศวิทยา
ดังเช่น เครือข่ายปัญหาจากการสร้างเขื่อน เครือข่ายกลุ่มเกษตรกรรมภาคเหนือ (คกน.)
เครือข่ายปัญหาสลัม เครือข่ายผู้ป่วยจากการทำงานและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เครือข่าย
เหล่านี้ได้มีการรวมตัวอย่างหลวม ๆ ในลักษณะของเครือข่ายประสานความร่วมมือและ
แลกเปลี่ยนประสบการณ์ที่แต่ละกลุ่มปัญหาเผชิญ

ความแตกต่างสำคัญระหว่างสมัชชาคนจน ในฐานะของการเป็นขบวนการทาง
สังคม กับขบวนการคนจนอื่น ที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน ที่มีลักษณะของการเป็นกลุ่ม
ผลประโยชน์ ดังเช่น สกย.อ. ที่มี นคร ศรีวิพัฒน์ เป็นเลขาธิการ ก็คือ สมัชชาคนจน
เป็นเครือข่ายของชาวบ้านที่เคลื่อนไหวต่อต้านโครงการพัฒนาของรัฐ โดยมีได้มีจุดมุ่งหมาย
เพียงแค่ว่าผลประโยชน์ของกลุ่มตนเองเพียงอย่างเดียว เหมือนดังเช่น กรณีการเคลื่อนไหว
ของ สกย.อ. ที่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเจรจาต่อรองและกดดันให้รัฐบาลแก้ปัญหาราคา
ผลผลิตตกต่ำ สร้างความเป็นธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรซึ่งเป็นวัตถุดิบทางการเกษตร
เพื่อให้เกษตรกรรายย่อยสามารถแข่งขันกับธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ได้ในตลาดเสรี
ทางการค้า ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า การเรียกร้องของ สกย.อ. เป็นการเคลื่อนไหวภายใต้ระบบ
กลไกตลาด โดยเห็นได้จากการผลักดันพระราชบัญญัติสภาเกษตรกรแห่งชาติ ที่ใช้รักษา

ผลประโยชน์ของเกษตรกรเป็นหลัก

ในขณะที่การเคลื่อนไหวของสมัชชาคนจน ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของเครือข่ายปัญหาที่หลากหลาย มีประเด็นการเคลื่อนไหวที่หลากหลายมากกว่า จึงทำให้ประเด็นปัญหาที่มีความกว้างขวางกว่า สกย.อ. กล่าวคือ มีทั้งประเด็นปัญหาที่ทำเพื่อผลประโยชน์ของกลุ่มตนเอง ดังเช่น การเรียกร้องให้รัฐชดเชยค่าเสียหายจากการก่อสร้างเขื่อนและถนนทับที่ดินทำกิน และยังมีประเด็นปัญหาทางสังคมที่เป็นประโยชน์ต่อสาธารณชนที่สืบเนื่องจากประเด็นปัญหาเฉพาะกลุ่มของตน แต่ส่งผลกระทบในวงกว้าง ดังเช่น ประเด็นเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นจากการก่อสร้างโครงการพัฒนาของรัฐประเภทเขื่อนที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศ เพราะการสร้างเขื่อนจะต้องทำลายป่าไม้จำนวนมาก ทำให้สิ่งมีชีวิตที่เคยอาศัยอยู่บริเวณเขื่อนต้องเปลี่ยนถิ่นที่อยู่อาศัยหรือสูญพันธุ์ไป (เอกพล เลียงดิง ๒๕๕๐ : ๙๗-๙๙) นอกจากนี้ ในบางครั้งสมัชชาคนจนยังนำประเด็นสิทธิมนุษยชนและประชาธิปไตยมาผลักดัน ซึ่งสอดคล้องกับสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงยุคคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๙๐ เป็นต้นมาในกรณีต่างประเทศ ที่ปัญหาจากการพัฒนาอุตสาหกรรมตามลัทธิทุนนิยมได้คุกคามวิถีชีวิตมนุษย์ ก่อให้เกิดปัญหาด้านความเท่าเทียมทางสังคมและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม (Missingham 2003 : 54-59)

ดังนั้น การเคลื่อนไหวของกลุ่มสมัชชาคนจนจึงมีกลุ่มผู้เข้าร่วมสนับสนุนจำนวนมากและหลากหลาย เช่น นักอนุรักษนิยมชาตินิยม นักวิชาการ นักพัฒนาเอกชน นักสื่อสารมวลชน ฯลฯ และยังทำให้สมัชชาคนจนสามารถก้าวพ้นไปจากการต่อสู้ภายในท้องถิ่น กลายเป็นการต่อสู้ในระดับชาติ ด้วยประเด็นการเคลื่อนไหวระดับนโยบายและโครงการพัฒนาของรัฐ เพื่อปรับสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางนโยบายและการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ (ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๒๑๘; อุเทนทร์ เขียงเสน ๒๕๕๗ : ๑๑๑)

ขบวนการคนจนกับการพัฒนาประชาธิปไตย : ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการต่อสู้

การเคลื่อนไหวต่อสู้ของขบวนการคนจนต่าง ๆ นับจากความสำเร็จของสมัชชาคนจน ได้ก่อให้เกิดผลสะท้อนต่อการพัฒนาประชาธิปไตยในหลากหลายมิติ โดยเฉพาะการขยายสิทธิความเป็นพลเมืองของกลุ่มคนด้อยอำนาจและด้อยโอกาส ดังเช่น กลุ่มคนฐานะยากจน กลุ่มผู้ติดเชื้อเอดส์ กลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ ฯลฯ กลุ่มคนเหล่านี้

ได้อาศัยการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการรากหญ้า โดยใช้ยุทธศาสตร์การสร้างเครือข่ายข้ามชนชั้น และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวแบบขัดขวางการทำงานของระบบการเมือง (disruption) และการกระทำซึ่งหน้า (direct action) ซึ่งกลายเป็นนวัตกรรมที่ขบวนการคนจนต่าง ๆ พยายามสร้างขึ้นมาเพื่อทำให้การเคลื่อนไหวมีความน่าสนใจต่อสาธารณชน สร้างความเห็นอกเห็นใจให้เกิดขึ้น และทำให้รัฐต้องยื่นมือมาแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น ยุทธวิธีต่าง ๆ ที่ขบวนการคนจนใช้ ถือเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์การต่อสู้ของขบวนการคนจนต่าง ๆ ที่ผ่านมา และถูกนำมาประยุกต์ใช้ตามบริบทเฉพาะของแต่ละขบวนการ ดังเช่น การเดินขบวนประท้วงทางไกลที่เริ่มใช้ในการต่อต้าน คกก. ได้ถูกรับมาใช้ต่อใน สกย.อ. โดยประยุกต์ใช้กับยุทธวิธีการปิดถนน ด้วยการจับมือประสานเป็นโซ่มนุษย์ ยุทธวิธีการบุกยึดที่ดินของชาวบ้านลำพูน ที่เคลื่อนไหวกับกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ ยุทธวิธีการปักหลักชุมนุมประท้วงยึดเยื่อของสมัชชาคนจน ฯลฯ (เอกพล ญัฐพิทักษ์ ๒๕๕๒ : ๒๕๒-๒๕๖)

ถึงแม้ว่าภาพของการชุมนุมประท้วงจะก่อให้เกิดความรำคาญและความวุ่นวายในสายตาของคนทั่วไปที่ไม่ได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับประเด็นปัญหาที่เรียกร้อง แต่พวกเขาก็เป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์จากความสำเร็จของขบวนการคนจนเหล่านี้ เพราะขบวนการคนจนได้เคลื่อนไหวผลักดันประเด็นนโยบายสาธารณะที่สำคัญหลากหลายประการ ดังเช่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม การตรวจสอบอำนาจรัฐ การทำประชาพิจารณ์รับฟังความคิดเห็นของประชาชน การจัดสวัสดิการสังคม เป็นต้น ซึ่งท้ายที่สุดได้ก่อให้เกิดกฎหมายสำคัญ ดังเช่น พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครอง พ.ศ. ๒๕๔๒ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. ๒๕๔๒ พระราชบัญญัติประกันสังคม รวมถึงการผลักดันแนวคิดสิทธิชุมชนเข้าไปอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับ ๒๕๕๐ (เอกพล ญัฐพิทักษ์ ๒๕๕๒ : ๒๓๒-๒๓๓)

ผลพวงของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นดังกล่าวเป็นสิ่งที่ยืนยันให้เห็นถึงการขยายตัวของสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ที่ช่วยส่งเสริมให้เกิดความเป็นประชาธิปไตยยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การขยายตัวของความร่วมมือของชาวบ้านในการเคลื่อนไหวเรียกร้อง ก็เป็นการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องสิทธิความเป็นพลเมือง ที่คนด้อยอำนาจและด้อยโอกาสอย่างพวกเขามีอยู่ เมื่อพิจารณาจากแนวคิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ประสบการณ์ที่ชาวบ้านเหล่านี้ได้จากการเข้าร่วมการเคลื่อนไหว จึงช่วยทำให้ความรู้ความเข้าใจประชาธิปไตยมีมากขึ้น ผ่านการปฏิบัติจริงไม่ใช่เพียงแค่การเรียนรู้ในชั้นเรียน

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง การเปิดหรือขยายพื้นที่ประชาธิปไตย ในระบบการเมืองกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของขบวนการคนจน ด้วยกรอบแนวการวิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางการเมืองและสังคม ในลักษณะของแนวการวิเคราะห์โครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure – POS) และแนวการวิเคราะห์แบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement – NSM) ต้องเริ่มจากการยอมรับข้อจำกัดของการใช้กรอบแนวคิดดังกล่าวเสียก่อน ว่าอยู่บนพื้นฐานของการเรียกร้อง ‘รายประเด็น’ (issue-based) ที่มุ่งหวังเพื่อสร้างความเปลี่ยนแปลงกลไกบางส่วน ‘ภายในตัวระบบการเมือง’ ที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของกลุ่มผู้เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการ ไม่ใช่การผลักดันให้เกิดการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคม-การเมือง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่ามีเป้าหมายอยู่ที่การยึดอำนาจรัฐเพื่อเปลี่ยนแปลง ‘ตัวระบบการเมืองทั้งหมด’ เหมือนดังเช่นเป้าหมายของแนวทางการต่อสู้เชิงชนชั้นแบบมาร์กซิสต์ (Marxist)** (ควรดูการเปรียบเทียบความแตกต่างของแนวคิดเพิ่มเติมใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๕๒ : ๑๓๕)

ดังนั้น การเคลื่อนไหวในลักษณะนี้จึงมีความเฉพาะเจาะจงของเป้าหมายในการเคลื่อนไหวของขบวนการว่าอยู่ที่ประเด็นปัญหาทางสังคมที่กลุ่มผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกำลังเผชิญอยู่ซึ่งประเด็นดังกล่าวไม่จำเป็นต้องส่งเสริมการพัฒนาประชาธิปไตยให้เกิดขึ้นก็ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจนหนึ่ง ๆ จะเป็นไปเพื่อเปิดหรือขยายพื้นที่ประชาธิปไตยหรือไม่ ต้องพิจารณาจากเป้าหมายที่ขบวนการคนจนนั้น ๆ ได้วางเอาไว้ ถ้าหากเปรียบเทียบกับสมการทางคณิตศาสตร์ ก็คือ การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจนแต่ละครั้งจึงไม่เท่ากับการสร้างหรือพัฒนาประชาธิปไตยโดยตัวมันเอง (การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจน $\neq$ การสร้างหรือพัฒนาประชาธิปไตย) การที่ทักว่าขบวนการคนจนทุกขบวนการ คือ ขบวนการประชาธิปไตย จึงเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนไปอย่างมากจากความเป็นจริงโดยเนื้อแท้ ไม่ว่าจะมาความคิดทำนองดังกล่าว จะมาจากตัวผู้นำทฤษฎีไปใช้หรือจะมาจากผู้วิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีก็ตาม

ยิ่งกว่านั้น การขยายขยายความหมายของ “การสร้างและขยายพื้นที่ประชาธิปไตย” ที่เกิดจากการเคลื่อนไหวของขบวนการคนจน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ

**บทความนี้ใช้คำว่า “มาร์กซิสต์” (Marxist) ในความหมายของนักคิดในตระกูลความคิดแบบมาร์กซ์ และใช้คำว่า “มาร์กซิสม์” (Marxism) ในความหมายของลัทธิมาร์กซ์

“การเมืองภาคประชาชน” ในความหมายอย่างกว้าง ให้ครอบคลุมไปถึงระดับตัวบุคคล ในกรณีของนักเคลื่อนไหวจากองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งเข้ามาเป็น “พี่เลี้ยง” ให้กับขบวนการ คนจนที่เคลื่อนไหวนั้น ๆ จนกลายเป็นเสมือนหนึ่ง “ป้ายชื่อ” ติดตัวไปกับนักเคลื่อนไหวที่ เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการคนจนว่าการเคลื่อนไหวของบุคคลเหล่านั้น ต้องมีเป้าหมาย เป็นประชาธิปไตยอยู่ตลอดเวลา เพราะเคยทำงานร่วมกับขบวนการคนจนที่เคลื่อนไหว เพื่อสร้างและขยายขยายพื้นที่ประชาธิปไตย จึงยิ่งเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาดไปอย่าง มหันต์ของผู้ศึกษาและวิจารณ์การเคลื่อนไหวของขบวนการคนจน

ข้อจำกัดของแนวทางการวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคม แบบ POS และ NSM

การวิพากษ์วิจารณ์ทฤษฎีที่ใช้ในทุกศาสตร์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้เป็นปกติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm) ในการศึกษาสาขาวิชา ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความไม่หยุดนิ่งขององค์ความรู้ด้านนั้น ๆ การศึกษาด้านขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมก็เช่นเดียวกัน (เอกพลณัฐ ญัฐพัทธนนท์ ๒๕๕๖ : ๑๘๑-๒๐๔) ที่ได้เกิด สภาวะการต่อสู้และถกเถียงทางแนวคิดระหว่างนักวิชาการกลุ่มต่าง ๆ ที่อยู่ภายในแนว การวิเคราะห์ขบวนการทางการเมืองและสังคม*** จนกระทั่งเกิด “สงครามกระบวน ทัศน์” (Paradigm Warfare) ครั้งสำคัญ (Tarrow 1999 : 71-77)

*** การต่อสู้และถกเถียงทางความคิดดังกล่าวเกิดขึ้นระหว่างฝ่ายแรก กลุ่มนักวิชาการสายโครงสร้าง นิยม (Structuralism) ที่ใช้ญาณวิทยาแบบสัจนิยมเชิงวิทยาศาสตร์ (Scientific Realism) ดังเช่น Doug McAdam, Sydney Tarrow และ Charles Tilly ที่สร้างตัวแบบกระบวนการทางการเมือง (Political Process Model) อธิบายความสำเร็จและล้มเหลวในการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมลักษณะ ต่าง ๆ จากปัจจัยด้านโครงสร้างโอกาสทางการเมืองที่มีในระบบการเมือง ซึ่งได้กลายเป็นกระบวน ทัศน์หลักที่ยึดกุมพื้นที่ในการศึกษาด้านขบวนการทางสังคม กับฝ่ายที่สอง กลุ่มนักวิชาการที่ใช้ ญาณวิทยาแบบการตีความ (Hermeneutics) ที่ให้ความสำคัญกับการสร้างกรอบประเด็นการขับเคลื่อน ขบวนการทางสังคมและการเมืองของนักเคลื่อนไหว ผ่านการสร้างอัตลักษณ์ ค่านิยม แรงจูงใจและ อุดมการณ์ของผู้เข้าร่วมขบวนการเคลื่อนไหว ดังเช่น David Snow และคณะ (Snow et al. 1986 : 464-481) Jeff Goodwin และ James M. Jasper (Goodwin and Jasper 1999 : 27-54; Goodwin and Jasper 2006) เป็นต้น ซึ่งฝ่ายหลังนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์อคติของฝ่ายแรกที่มีต่อปัจจัยทางอารมณ์ ของผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว จนกระทั่งทำให้ต้องยอมปรับเปลี่ยนแนวคิดของตนเพื่อให้ครอบคลุม ประเด็นที่ตนไม่ได้ให้ความสำคัญดังกล่าว

กระแสการต่อสู้และถกเถียงทางความคิดภายในแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมดังกล่าว ยังไม่รุนแรงเท่ากับกระแสวิพากษ์วิจารณ์จากภายนอก ที่เกิดขึ้นจากนักทฤษฎีสำนักรักชีสม์ (Marxism) ที่ให้ความสำคัญกับการต่อสู้เชิงชนชั้น (Class Struggle) ดังปรากฏอยู่ในโลกทางวิชาการทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตัวอย่างเช่น ใจ อึ้งภากรณ์ (๒๕๔๙ : ๓๑-๗๒) เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และเควินฮิววีสัน (๒๕๕๒ : ๑๒๐-๑๕๕) Nelson A. Pichardo (1997 : 411-430) Lorna Weir (1993 : 73-102) Giles Ji Ungpakorn (2010 : 59-94) เป็นต้น เพราะถึงแม้ทั้งสองแนวการวิเคราะห์จะให้ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มพลังทางสังคม ที่มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมไปสู่ “สังคมที่ดีกว่า” เช่นเดียวกัน แต่ก็มียุทธศาสตร์และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวที่แตกต่างกัน จึงทำให้เกิดกระแสการโจมตีแนวคิดที่มาจากแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม

อย่างไรก็ตาม การวิพากษ์วิจารณ์แนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมฯ โดยมาร์กซิสต์ที่เกิดขึ้น มักเป็นการวิพากษ์วิจารณ์ที่มุ่งโจมตีไปที่แนวคิดขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement - NSM) เป็นหลัก และเป็นการวิพากษ์วิจารณ์แบบเหมารวมเหมือนว่า NSM เป็นสิ่งเดียวกันกับแนวคิด/ทฤษฎีโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (Political Opportunity Structure - POS) ซึ่งเป็นอีกแนวคิดหนึ่งในแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมตามตัวแบบกระบวนการทางการเมือง (Political Process Model Approach) โดยไม่ได้พิจารณาถึงบริบทของการเกิดขึ้นของทฤษฎีและการนำทฤษฎีไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถือเป็นจุดอ่อนที่สำคัญของการวิพากษ์วิจารณ์ที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงในตอนท้ายของบทความ แต่ลำดับต่อไปจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาคร่าว ๆ ของการศึกษาขบวนการทางสังคมตามแนวทาง NSM และ POS เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมกันก่อน

ขบวนการทางสังคมรูปแบบ ‘ใหม่’ กับแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมฯ

การศึกษาขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่โดยทั่วไปจะกำหนดจุดเริ่มต้นจากสิ่งที่ Marc Edelman เรียกว่า “ช่วงเวลาระยะยาวของคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐” (the long 1960s) (Edelman 2001 : 285) เพราะตลอดช่วงเวลาดังกล่าวได้เกิดความเปลี่ยนแปลงสำคัญทางสังคมและการเมือง ในรูปของการเดินขบวนประท้วงของกลุ่มคนระดับรากหญ้าหลากหลายกลุ่มในสหรัฐอเมริกา ดังเช่น ขบวนการเพื่อสิทธิพลเมืองของคนผิวดำ ขบวนการต่อต้าน

สงครามเวียดนาม ขบวนการเคลื่อนไหวด้านสิ่งแวดล้อม ขบวนการด้านเพศสภาพ เป็นต้น ขบวนการเหล่านี้ถูกมองว่ามีความแตกต่างจากขบวนการทางสังคมในอดีต ที่มีผู้เข้าร่วมขบวนการมีการสังกัดชนชั้นที่ชัดเจน และมีข้อเรียกร้องจำกัดขอบเขตอยู่ที่ผลประโยชน์เฉพาะกลุ่ม ดังเช่น ค่าจ้างแรงงาน สวัสดิการการทำงาน สภาพการจ้างงาน ฯลฯ ตรงกันข้ามกับขบวนการที่เกิดขึ้นใหม่ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ที่มีประเด็นเรียกร้องซึ่งก่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อสาธารณะมากกว่า และมีกลุ่มผู้เข้าร่วมขบวนการที่หลากหลายข้ามชนชั้น

ถึงกระนั้นก็ตาม ความจริงแล้วระลอกคลื่นการชุมนุมประท้วงของกลุ่มคนรากหญ้าหลากหลายกลุ่มไม่ได้มีจุดเริ่มต้นเป็นครั้งแรกในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ แต่มันได้ทวีเพิ่มขึ้นหลากหลายภูมิภาคทั่วโลก โดยเฉพาะในเมืองใหญ่ต่าง ๆ นับตั้งแต่คริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๓๐ หลังเกิดเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ที่เรียกว่า “The Great Depression” เริ่มต้นจากความหายนะของตลาดหุ้นในสหรัฐอเมริกา ในปี ค.ศ. ๑๙๒๙ ก่อนจะส่งผลกระทบไปทั่วโลก ทั้งในนิวยอร์ก ชิคาโก เบิร์กลีย์ ปารีส โรม เบอร์ลิน โตเกียว เม็กซิโกซิตี้ ปากกิ่ง และที่อื่น ๆ ปรากฏการณ์ดังกล่าวในประเทศพัฒนาอุตสาหกรรมแล้ว ได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่ได้รับความสนใจจากนักวิชาการในเวลานั้น เพราะที่ผ่านมานักวิชาการเชื่อว่า ความวุ่นวายทางการเมืองจะเกิดขึ้นกับประเทศที่มีความด้อยพัฒนาเสียมากกว่า (Edelman 2001 : 285) ขณะเดียวกันกรอบการวิเคราะห์ที่นิยมใช้เป็นหลักในการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวของมวลชนที่มีอยู่ในขณะนั้น ก็ไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Groups) ซึ่งเป็นแนวคิดกระแสหลักในสหรัฐอเมริกาจนถึงคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ และกรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบชนชั้นของลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ซึ่งยังคงเป็นแนวคิดกระแสหลักที่ใช้สอนอยู่ในมหาวิทยาลัยของยุโรป ก็ไม่สามารถอธิบายการเกิดขึ้นของการเมืองรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นใน ‘สังคมยุคหลังอุตสาหกรรม’ (Post-industrialized society) ได้อย่างเหมาะสมในสายตานักวิชาการด้านสังคมศาสตร์เวลานั้น

เมื่อถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๗๐ จึงมีการสร้างคำอธิบายใหม่ ๆ ที่สำคัญ จำนวน ๒ แนวคิดภายใต้กระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน แนวคิดแรกมาจากฝั่งยุโรป เรียกว่า “แนวการวิเคราะห์แบบขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่” (New Social Movement - NSM) อีกแนวคิดหนึ่งมาจากฝั่งอเมริกา เรียกว่า “แนวการวิเคราะห์แบบการระดมทรัพยากร”

(Resource Mobilization - RM) NSM ซึ่งเกิดขึ้นภายใต้การผลักดันของนักวิชาการชื่อดัง เช่น Alain Touraine และลูกศิษย์ที่ทำวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกกับเขาในช่วงทศวรรษที่ ๑๙๗๐ ที่ชื่อ Alberto Mellucci เป็นต้น มองว่าวิกฤติของยุคสมัยใหม่ในสังคมอุตสาหกรรมได้ทำให้พื้นฐานโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ชีวิตของมนุษย์ได้ถูกทำลายไปพร้อมกับการปฏิวัติอุตสาหกรรมและการพัฒนาของระบบทุนนิยม NSM จึงให้ความสำคัญกับการต่อสู้เชิงสัญลักษณ์ การต่อสู้แบบไม่เป็นทางการ (ไม่ใช่การจับอาวุธขึ้นสู้ยึดอำนาจรัฐ หรือการปฏิวัติ) และการต่อสู้โดยใช้ทรัพยากรทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการต่อสู้เพื่อสิทธิที่จะมีความเฉพาะเจาะจงของตนเอง และสิทธิที่จะมีความแตกต่างเพื่อรักษาพื้นที่ส่วนตัวของตนเองเอาไว้ (ดูแนวคิดของนักวิชาการสาย NSM เพิ่มเติมใน สมชัย ภัทรนันทน์ ๒๕๕๙ : ๑๙๔-๒๑๖)

ขณะที่ในช่วงเวลาเดียวกันนั้น ในสหรัฐอเมริกาได้เกิดกระบวนทัศน์ที่เรียกว่า “แนวการวิเคราะห์แบบการระดมทรัพยากร” (Resource Mobilization - RM) หรือกระบวนทัศน์ที่มีคำอธิบายโน้มน้าวใจไปในเรื่องกลยุทธ์ที่ใช้ในการเคลื่อนไหว ซึ่งพัฒนามาจากคำอธิบายการเมืองแบบกลุ่มผลประโยชน์ กระบวนทัศน์นี้จึงไม่ได้ให้ความสนใจต่อพื้นฐานโครงสร้างการเปลี่ยนแปลงทางสังคม หรือเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับตลาด แต่จะเน้นเรื่องความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายในการผลักดันนโยบายของรัฐเป็นหลัก การสร้างการรวมกลุ่มขององค์กรขบวนการทางสังคมหลาย ๆ องค์กร ซึ่ง RM เรียกกันว่า “อุตสาหกรรมขบวนการทางสังคม” (Social Movement Industries) และในเวลาต่อมาก็ได้มีการปรับปรุงแนวคิดโดยเพิ่มเรื่องโอกาสและภัยคุกคามที่มีต่อตัวขบวนการทางสังคม ในฐานะที่เป็นผู้ท้าทายอำนาจรัฐ โดยเรียกกระบวนทัศน์ที่เกิดขึ้นใหม่นี้ว่า “โครงสร้างโอกาสทางการเมือง” (Political Opportunity Structure - POS) แต่กระบวนทัศน์แบบ POS ก็ยังคงไม่ให้ความสนใจต่อเรื่องอัตลักษณ์ เพศสภาพ ไม่ให้ความสนใจต่อแง่มุมท้องถิ่นของตัวขบวนการและแง่มุมระดับระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับตัวขบวนการ ซึ่งเรื่องเหล่านี้เป็นสิ่งที่ทำให้ POS ถูกวิพากษ์วิจารณ์ จนกระทั่งถึงยุคคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๙๐ จึงได้เกิดความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญขึ้นเมื่อ Jean L. Cohen ได้เขียนบทความขนาดยาว ๕๔ หน้าลงตีพิมพ์ในวารสารวิจัยสังคม (Social Research) ของมหาวิทยาลัย New School of Social Research ในสหรัฐอเมริกา เพื่อดึงคำถามสำคัญขึ้นมาว่าจะศึกษาขบวนการทางสังคมอย่างไร ท่ามกลางความแตกต่างระหว่างกระบวนทัศน์แบบยุโรปกับแบบอเมริกัน

(Cohen 1985 : 663; Edelman 2001 : 289-290)

พัฒนาการที่แตกต่างกันของแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมในสหรัฐอเมริกากับยุโรปดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก การเติบโตของลัทธิมาร์กซ์ในสหรัฐอเมริกาไม่เติบโตเท่ากับในยุโรป เมื่อพิจารณาบริบททางสังคมและการเมืองของยุโรป โดยเฉพาะในซีกตะวันตก จะเห็นได้ว่าความคิดแบบมาร์กซิสต์ได้ส่งอิทธิพลอย่างมาก จนก่อให้เกิดความเห็นพ้องต้องกันในหลาย ๆ ประเทศ ที่จะใช้แนวคิดสังคมนิยมประชาธิปไตย (social democratic consensus) เพื่อประนีประนอมระหว่างสังคมนิยมกับกลไกตลาดเสรี มีการพัฒนารัฐสวัสดิการ และประเทศเหล่านี้ก็มีขบวนการแรงงานที่มีพลังเกิดขึ้นมานานแล้ว ทำให้การเกิดขึ้นของ NSM เป็นสิ่งที่ดู “ใหม่” อย่างแท้จริง และยังถูกมองว่าเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนรูปแบบของสังคม (societal transformation) ตรงกันข้ามกับบริบททางสังคมและการเมืองของสหรัฐอเมริกา ที่ไม่มีขบวนการแรงงานที่เข้มแข็ง ไม่มีข้อตกลงร่วมในการใช้แนวคิดประชาธิปไตยทางสังคม/สังคมนิยมประชาธิปไตย ดังนั้น กลุ่มคนที่ไร้อำนาจซึ่งอยู่นอกเวทีการเมืองแบบปกติ จึงต้องระดมทรัพยากรเพื่อนำผลักดันให้เกิดการสร้างตัวแทนของพวกเขาในระบบการเมือง (Edelman 2001 : 291)

บทความของ Cohen ได้จุดประกายให้เกิดการปรับตัวขนานใหญ่ของ POS โดยผ่านนักคิดของสำนักแนวการวิเคราะห์กระบวนการทางการเมือง (Political Process Approach) จนก้าวขึ้นสู่การเป็นกระบวนทัศน์หลัก ที่ครอบคลุมการศึกษาขบวนการทางสังคม ผ่านการสังเคราะห์แนวคิดทั้งสองกระบวนทัศน์ที่กล่าวถึงก่อนหน้านี้เข้าด้วยกัน เพื่อให้ประเด็นเชิงวัฒนธรรม อัตลักษณ์ร่วม อุดมการณ์และอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการตีความและการสร้างความเข้าใจเงื่อนไขและทางเลือกที่เป็นไปได้อื่น ๆ ของผู้เข้าร่วมขบวนการ เข้ามาอยู่ในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมได้ ในรูปของโครงสร้างโอกาสทางการเมือง (political opportunity structures) โครงสร้างการระดมทรัพยากร (mobilizing structures) และกระบวนการสร้างกรอบประเด็นการเคลื่อนไหว (framing process) ได้กลายเป็นกระบวนทัศน์หลักที่ครอบคลุมการศึกษาขบวนการทางสังคม (Edelman 2001 : 290-291; เอกพลณัฐ ญัฐพิทักษ์ ๒๕๕๖ : ๑๙๐-๑๙๘)

ประสบการณ์และข้อจำกัดของการนำ POS และ NSM มาใช้ในประเทศไทย

ในกรณีของไทยได้มีการนำแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมแบบ POS และ NSM มาใช้ศึกษาการเมืองภาคประชาชน “ยุคหลังป่าแตก” ซึ่งหมายถึง ยุคสิ้นสุดการ

ต่อสู้ทางอุดมการณ์แบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) เมื่อนักเคลื่อนไหว นักศึกษาและนักวิชาการจำนวนมาก ได้ทยอยเข้าสู่แวดวง การศึกษาและองค์กรพัฒนาเอกชน พร้อมกับความผิดหวังที่มีต่อแนวทางการต่อสู้ของ พคท. เกิดเป็นคำที่เรียกล้อเลียนคนกลุ่มนี้ว่าเป็นพวก “ฝ่ายซ้ายออกหัก” ที่ได้ตระหนักว่า การจับอาวุธเพื่อปฏิวัติและยึดอำนาจรัฐ อันจะนำมาสู่การสถาปนาระบบการเมืองของ ชนชั้นกรรมาชีพในความเป็นจริง มีโอกาสที่จะทำสำเร็จได้ยากกว่าที่นักคิดแนวสังคมนิยม ได้วาดฝันไว้ ดังเห็นได้จากทัศนคติของผู้เกี่ยวข้องกับ ‘สมัชชาคนจน’ ซึ่งเป็นขบวนการ คนจนที่ใหญ่ที่สุดในช่วงเวลานั้น

อุดมการณ์ร่วมแบบขบวนการชาวนาชาวไร่ในอดีตที่มุ่งเปลี่ยนแปลง โครงสร้างอำนาจรัฐ ต้องการยึดอำนาจรัฐเพื่อจัดระเบียบอำนาจใหม่โดย ให้มีการปกครองของชนชั้นกรรมาชีพ คงไม่มีแต่เราเริ่มจาก “อุดม (การณ์ -ผู้เขียน) ใครอุดม (การณ์-ผู้เขียน) มัน” (ชัยพันธุ์ ประภาสวัต, ที่ปรึกษา สมัชชาคนจน, ๓ กันยายน ๒๕๔๐ อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๘๖)

...ในประวัติศาสตร์ จับอาวุธสู้เราก็กู้กันมาแล้ว มันได้ข้อสรุปว่า ไม่ใช่แนวทาง อีกพวกหนึ่งก็เข้าสู่ระบบตัวแทนรัฐสภา แต่คนที่ต่อสู้ร่วมกัน มาไปเป็นผู้แทนฯ แต่กลับไปเป็นฝ่ายต่อต้านปากมูล กรณีครูประเวียรสู้ สันติวิธีล้มคือตาย ต่อสู้ด้วยกฎหมายเขาบอกว่าไม่มีข้อมูล...เพราะฉะนั้น กระบวนการทางกฎหมายไม่ใช่ทางออก พลังของประชาชนคือการเดิน ขบวน... (บำรุง คะโยธา, สัมภาษณ์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๐ อ้างใน ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๖๔)

ประสบการณ์การต่อสู้ที่ล้มเหลวของขบวนการทางสังคมนิยมระดับรากหญ้าที่สำคัญ ก่อนหน้านี้ คือ สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย เป็นสิ่งที่ตอกย้ำให้นักเคลื่อนไหว จำเป็นต้องหาแนวทางเลือกใหม่ ที่เหมาะสมกับโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและสังคม ที่เกิดขึ้นในเวลานั้น (นับแต่เหตุการณ์นองเลือดวันที่ ๑๗-๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๕) ที่ประชาธิปไตยแบบตัวแทนเริ่มลงหลักปักฐาน แนวคิดประชาธิปไตย การทำงานของนัก พัฒนาเอกชน (NGO) สื่อมวลชนกับการเปิดพื้นที่สาธารณะ (public sphere) และสำนึกใน

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. (๒๕๕๙) ๑๖๑

ประเด็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมได้เป็นที่สนใจทั่วโลก (ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๔๑ : ๑๒๗-๑๓๒)

ความอ่อนระหอยโรยแรงของมวลชนกับแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมแบบ POS และ NSM

แม้ว่างานของ ประภาส ปิ่นตบแต่ง (๒๕๔๑) ที่ศึกษาการชุมนุมประท้วงของสมัชชาคนจน จะช่วยเปิดพื้นที่ให้กับแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมและการเมือง แต่ก็ไม่ใช่งานวิชาการชิ้นแรกที่น่าแนวคิดจากสำนักนี้มาใช้ในไทย ดังเห็นได้ว่าก่อนหน้านั้นก็เคยมีการนำแนวคิดสำนักนี้มาทดลองใช้เช่นกันในงานวิจัยของ มนตรี เจนวิทย์การ เรื่อง การประท้วงของครูประชาบาลในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๒๑-๒๕๒๓ : บทบาทการต่อสู้ทางการเมืองของกลุ่ม 'ไร้อำนาจ' กับการได้ตอบของรัฐบาล ในปี พ.ศ. ๒๕๒๖ และตีพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือเล่มอีกครั้งในชื่อ ครูประชาบาล : บทบาทการต่อสู้ทางการเมือง ในปี พ.ศ. ๒๕๒๘

มนตรี ใช้กรอบการวิเคราะห์แบบ RM ซึ่งพัฒนาขึ้นจากทฤษฎีกลุ่มผลประโยชน์ในสหรัฐอเมริกา และให้ความสำคัญกับเรื่องการสร้างความสำเร็จในการผลักดันนโยบายผ่านการรวมตัวเป็นองค์กรของกลุ่มประท้วง แต่ด้วยเหตุที่กลุ่มผู้ประท้วงคือ ครูประชาบาลถูกมองว่า 'ไร้อำนาจ' จึงต้องเพิ่มอำนาจด้วยการระดมมวลชน ผู้ร่วมชะตากรรมเดียวกันคือ ครูประชาบาล และต้องมีการสร้างพันธมิตรกับคนกลุ่มอื่น ๆ ที่มีอำนาจ ซึ่งมนตรีเรียกว่า 'กลุ่มที่สาม' คือ บุคคลและกลุ่มที่มีฐานะทางสังคมและอิทธิพลทางการเมืองสูงกว่า หนังสือพิมพ์และสื่อมวลชน ซึ่งจะช่วยสร้างความชอบธรรมของปัญหาข้อเรียกร้องของครูประชาบาลเกิดขึ้นได้ (มนตรี เจนวิทย์การ ๒๕๒๘ : ๘๔-๙๔)

ประเด็นดังกล่าว คือปัญหาสำคัญที่มีอยู่ในฐานคติของแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมฯ ซึ่งมองกลุ่มผู้ประท้วงว่าเป็นผู้ด้อยอำนาจ หรือมวลชนผู้อ่อนระหอยโรยแรง ดังนั้น การที่พวกเขาจะมีอำนาจเพิ่มขึ้นได้ จึงต้องอาศัย 'จำนวน' ของผู้ชุมนุมประท้วง และการสร้างพันธมิตรผ่านทางเครือข่ายแบบหลวม ๆ ไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะเครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนตัวในหมู่บ้านและนักพัฒนาเอกชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือมรดกตกทอดทางความคิด ที่นำมาสู่การเมืองภาคประชาชนในยุคต่อมา ที่แม้จะปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์เป็นแบบ POS และแบบ NSM แต่ก็ยังคงมองกลุ่มผู้ประท้วงในลักษณะเดียวกัน

ภายใต้บริบทการเมืองไทยช่วงที่มีประชาธิปไตยแบบตัวแทน (Representative Democracy) จึงมีการพูดถึงข้อจำกัดหรือความไม่พอเพียงของระบบตัวแทน และพยายามผลักดันให้เกิดประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Democracy) และประชาธิปไตยทางตรง (Direct Democracy) เพราะทั้ง POS และ NSM ต่างก็ให้ความสำคัญกับ ยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีการขยายการมีส่วนร่วมของประชาชน/กลุ่มผู้ประท้วง/ผู้เห็นอกเห็นใจกลุ่มผู้ประสบปัญหา ซึ่งเป้าหมายสำคัญที่ต้องการสร้างพันธมิตรจะอยู่ที่กลุ่มคนชั้นกลาง เพื่อเพิ่มศักยภาพและพลังของกลุ่มผู้ด้อยอำนาจในการประท้วง (ดู ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๕๑ : ๑๔๘-๑๕๔; Edelman 2001 : 289) นอกจากนี้ แกนนำชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนบางส่วน ยังมีการเดินทางไปศึกษา/ดูงานด้านการเคลื่อนไหวมวลชนแบบขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้นในละตินอเมริกา ซึ่งเป็นภูมิภาคที่ถูกมองว่ามีลักษณะของประเด็นปัญหาและอยู่ภายใต้บริบทการเมืองที่ใกล้เคียงกับไทย (ดู ผาสุก พงษ์ไพจิตร ๒๕๕๕ : ๘-๒๗)

... ภาคประชาชนมีแกนนำชาวบ้านในเครือข่ายปัญหาที่ดินและเครือข่ายปฏิรูปที่ดินจำนวนราว ๑๕ คน ได้เดินทางไปใช้ชีวิตเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับขบวนการชาวนาไร้ที่ดิน MST และประชุมร่วมกับองค์กรชาวนาโลก เป็นเวลา ๑ เดือน ... (ประภาส ปิ่นตบแต่ง ๒๕๕๑ : ๔๘)

ประสบการณ์การต่อสู้และยุทธวิธีที่ขบวนการประชาชนในละตินอเมริกาใช้ จึงถูก ‘ลอกเลียนแบบ’ และนำมาปรับใช้กับกรณีการประท้วงของขบวนการชาวนาไทยในเวลาต่อมา ดังเช่น กรณีการบุกยึดที่ดินของกลุ่มแนวร่วมเกษตรกรภาคเหนือ (นกน.) และสหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ (สกน.) (ดู กิ่งกาญจน์ สำนวนเย็น ๒๕๔๙)

ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของมาร์กซิสต์ที่มีต่อแนวคิด POS และ NSM และบทเรียนบางประการจากประเทศไทย

คำวิพากษ์วิจารณ์ต่อแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมแบบ NSM ส่วนใหญ่ คือ การใช้คำว่า “ใหม่” ในการแบ่งแยกขบวนการทางสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นเชิงประวัติศาสตร์และการเมืองเปรียบเทียบ NSM เป็นแนวการวิเคราะห์ที่ใช้อธิบายขบวนการทางสังคมยุคหลังอุตสาหกรรม ที่ถูกมองว่าเป็นขบวนการทางสังคมที่มีลักษณะเฉพาะต่างจากขบวนการแบบชนชั้น แต่มุมมองดังกล่าวได้แสดงให้เห็นข้อจำกัด

ของแนวการวิเคราะห์ ที่ใช้กับการอธิบายเพียงแค่ช่วงระยะเวลาหนึ่ง (หลังคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐-๑๙๗๐ เป็นต้นมา) และยังมีการลดทอนบทบาทของขบวนการทางสังคมในประวัติศาสตร์สังคมนิยม ให้เหลือเพียงแค่ขบวนการแรงงานและขบวนการสังคมนิยม (หรือ สหภาพแรงงานและพรรคสังคมนิยม) ขณะเดียวกัน NSM ก็เพิกเฉยต่อการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของขบวนการที่เกี่ยวข้องกับแนวทางของตนเอง

ดังนั้นได้ว่าขบวนการประท้วงของคนผิวสี ขบวนการสตรีนิยม ขบวนการด้านเพศสภาพ และขบวนการที่เคลื่อนไหวด้านชาติพันธุ์ ซึ่งถูกมองว่าเป็นขบวนการทางสังคมรูปแบบใหม่นั้น แท้จริงแล้วเป็นขบวนการที่มีประวัติศาสตร์การต่อสู้มาอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่เพิ่งเกิดขึ้นในคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ และหลายขบวนการก็เกิดขึ้นมาก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุด กล่าวคือ ในแคนาดาก็มีขบวนการประท้วงของกลุ่มชาติพันธุ์เกิดขึ้นระหว่างชาวควิเบกและคนกลุ่มน้อยชาวแคนาดาที่พูดภาษาฝรั่งเศส ส่วนการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มน้อยด้านเพศสภาพ ก็ปรากฏงานวิจัยและกลุ่มสนับสนุนตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ขบวนการต่อต้านการเหยียดสีผิวก็เกิดขึ้นมาก่อนขบวนการสิทธิพลเมืองผิวดำอเมริกัน ซึ่งเป็นที่รู้จักกันภายใต้การนำของ Martin Luther King, Jr. เสียอีก ในส่วนของขบวนการสันติภาพก็มีการก่อตัวขึ้นระหว่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ และในส่วนของขบวนการสิทธิสตรี ก็มีการงานวิชาการด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งให้เห็นว่ามีขบวนการระดับชาติ เกิดขึ้นตั้งแต่ช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ โดยมีข้อเรียกร้องที่หลากหลายมากกว่าเรื่องสิทธิการเลือกตั้งและมีผู้เข้าร่วมหลากหลายชนชั้น (Weir 1993 : 74-77)

ประวัติศาสตร์การประท้วงเหล่านี้ คือสิ่งที่ NSM ละเลยที่จะกล่าวถึง ดังนั้น คำว่า “ใหม่” ที่ใช้ในการเรียกขบวนการหลังคริสต์ทศวรรษที่ ๑๙๖๐ จึงมีลักษณะสัมพัทธ์ ต้องใช้อธิบายภายใต้บริบทของช่วงระยะเวลาที่เฉพาะเจาะจง (ว่าเป็นสิ่งที่ “ใหม่” โดยเปรียบเทียบกับขบวนการด้านสังคมนิยม ซึ่งดำรงอยู่เป็นขบวนการกระแสหลักเฉพาะในช่วงเวลานั้น) และเป็นการลดทอนขบวนการทางสังคมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ ถึง ๒๐ ให้เหลือเพียงแค่ขบวนการทางสังคมแบบก่อนยุค ๑๙๖๐ กับหลังยุค ๑๙๖๐ เท่านั้น

ความผิดหวังในอุดมการณ์แบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์หรือแบบมาร์กซิสต์ดั้งเดิม ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในหมู่นักวิชาการและนักเคลื่อนไหวแบบแนวการวิเคราะห์ NSM และ POS คนกลุ่มนี้จึงหันหน้ามาสู่ประเด็นการปฏิรูปประชาสังคมและการสร้างอัตลักษณ์

ใหม่ ๆ พยายามสร้างความเปลี่ยนแปลงในชุมชน ด้วยการเพิ่มความเข้มแข็งของประชาชนให้สามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพารัฐ เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสังคมมากขึ้น แต่ในความเป็นจริงแนวคิดแบบสังคมนิยมก็โด่งขึ้นมาจากประชาสังคมเช่นกัน ดังเช่น ขบวนการสตรีในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ เกี่ยวข้องกับการต่อสู้ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของประชาสังคม เช่น การจัดสวัสดิการเด็ก การต่อต้านการใช้ความรุนแรงทางเพศ (Weir 1993 : 87)

ด้วยความผิดหวังในแนวทางแบบมาร์กซิสต์ ทำให้ขบวนการทางสังคมแบบใหม่ไม่เน้นเรื่องการยึดอำนาจรัฐ แต่พวกเขาก็ไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของรัฐ เพียงแต่ไม่ต้องการร่วมกิจกรรมกับรัฐ เพราะมองว่าเป็นเรื่องของการใช้อำนาจจาก 'ข้างบน' ซึ่งทำให้ไม่ตรงกับความต้องการของคนในชุมชน และใช้ยุทธวิธีที่สะท้อนอุดมการณ์ทางการเมืองของตน คือ ใช้ยุทธวิธีต่อต้านการเมืองเชิงสถาบัน ด้วยการขัดขวางการทำงานของระบบการเมือง (เช่น การเดินขบวนประท้วง การยึดพื้นที่ การปิดถนน) เพราะมองว่าตนอยู่นอกช่องทางการเมืองแบบปกติของระบบการเมือง (Pichardo 1997 : 415) ถึงกระนั้น NSM ก็มองว่ารัฐจำเป็นต้องตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ถ้าหากชาวบ้านมีความต้องการทรัพยากรจากรัฐ ในฐานะที่ชาวบ้านคือพลเมืองภายในรัฐ ดังนั้น การใช้แนวคิดดังกล่าวจึงเหมาะสมกับสังคมประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญต่อสิทธิพลเมือง เมื่อมีการนำมาใช้ในประเทศไทยมี 'ชาวบ้านยากจน' จึงทำให้เกิดชุดความคิดว่า แม้กลุ่มคนดังกล่าวจะเป็นพลเมือง แต่ก็เป็นผู้ไร้อำนาจ เพราะไม่ได้รับการปฏิบัติจากรัฐในฐานะของพลเมืองที่เท่าเทียมกับคนกลุ่มอื่น ๆ

อย่างไรก็ตาม แนวทางดังกล่าวทำให้ NSM ถูกโจมตีว่าเป็นพวกอนาธิปไตย (Autonomist) ที่ปฏิเสธรัฐและระบบทุนนิยม (ใจ อึ้งภากรณ์ ๒๕๔๙ : ๔๑-๔๔) และมองว่าแนวทาง "ลดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชน" จริง ๆ แล้วเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายของระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ที่ต้องการลดขนาดของรัฐด้วยการแปรรูปกิจการของรัฐเป็นของเอกชน (Privatization) และผลกระทบการจัดสวัสดิการสังคมให้เป็นเรื่องของประชาชนที่ต้องหาทางดูแลตัวเอง นอกจากนี้ การมองพื้นที่ทั้งสองส่วนแยกขาดจากกัน ทำให้ไม่สามารถอธิบายความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ที่รัฐและสังคมมีต่อกันอย่างลึกซึ้งแบบที่มาร์กซิสต์มอง ขบวนการทางสังคมแบบ NSM ที่เกิดขึ้นจึงถูกมาร์กซิสต์มองว่าไม่ได้มีลักษณะแตกต่างไปจากกลุ่มผลประโยชน์ ที่ละเลยการ

เปลี่ยนแปลงในระดับรัฐและกลไกของรัฐ และท้ายที่สุดแกนนำและนักพัฒนาเอกชนไทย ที่สมาทานแนวคิดแบบนี้ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการต่อต้านประชาธิปไตยที่มี ลักษณะอนุรักษนิยม เช่น ขบวนการพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตย (แก๊งกิจ กิติ เรียงลาภ ๒๕๕๒ : ๑๕๓) เพราะ NSM เป็นแนวทางที่เน้นการขยายการมีส่วนร่วมของ ประชาชน โดยมุ่งเป้าไปที่การสร้างพันธมิตรกับกลุ่มคนชั้นกลางที่มีแนวคิดแบบสุดขั้ว (middle-class radicalism) ที่เกิดขึ้นใหม่ (Pichardo 1997 : 411) ซึ่งในกรณีของประเทศไทย กลุ่มคนชั้นกลางจำนวนมาก คือ กลุ่มอนุรักษนิยม ที่อยู่ภายใต้วาทกรรมที่แก๊งกิจ เรียกว่า “วาทกรรมแบบชุมชน-ชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ” (แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ ๒๕๕๒ : ๑๔๗)

ขณะที่แนวคิดของ POS ก็มีปัญหาคำคัญเช่นกัน เพราะมองว่าขบวนการทาง สังคมจะเกิดขึ้นและประสบความสำเร็จในการเคลื่อนไหวได้ ก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ของโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและสังคม คือ มีความแตกแยกในหมู่ชนชั้นนำ มี พันธมิตรกลุ่มใหม่ ๆ เกิดขึ้น อำนาจอธิปไตยอ่อนแอลง หรือมีพื้นที่ใหม่ ๆ เปิดสำหรับขบวนการ ทางสังคม (Morris 2000 : 446-447; เอกพลณัฐ ญัฐพัชรนันท์ ๒๕๕๖ : ๑๙๒-๑๙๔) ซึ่งสิ่งเหล่านี้ทำให้ท้ายที่สุด ขบวนการทางสังคมตามมุมมองแบบ POS จึงกลายเป็นตัว แสดงทางการเมือง ที่ต้องขึ้นอยู่กับการปัจจัยภายนอกจำนวนมาก โดยเฉพาะการพึ่งพา ชนชั้นนำ (เพราะฐานคติของแนวทฤษฎีวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม มองว่า ชาวบ้าน/คน ยากจนทั่วไป คือ ผู้ด้อยอำนาจ) การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างโอกาสทางการเมือง จึงกลายเป็น สิ่งที่ขึ้นอยู่กับการแสดงภายนอกที่ทรงอำนาจ ดังเช่น กลุ่มชนชั้นนำอนุรักษนิยมตาม จารีตประเพณี (ในกรณีประเทศไทย) และเมื่ออยู่ภายใต้โครงสร้างทางการเมืองที่มีลักษณะ อนุรักษนิยม ก็จะทำให้การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น มีลักษณะของการปฏิรูป (Reform) มากกว่าการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนแบบการปฏิวัติ (Revolution) และนี่ก็เป็น เหตุผลหนึ่งที่ทำให้ นักพัฒนาเอกชนไทยจำนวนหนึ่งหันหน้าเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย อุปถัมภ์โดยรัฐ แม้ว่าการกระทำดังกล่าวจะไม่ได้สนับสนุนให้เกิดประชาธิปไตยเลย ดังที่ ฤทธิพาทย์วิจารณ์จากนักวิชาการสายมาร์กซิสต์

ปัญหาบางประการในการวิพากษ์วิจารณ์ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมแบบ POS และ NSM : การติดกับดักระดับของทฤษฎีและปัญหาทวิลักษณ์ของขบวนการทางสังคม

แม้ว่าคำวิพากษ์วิจารณ์หลายประการของกลุ่มนักวิชาการสายมาร์กซิสต์ที่มีต่อขบวนการคนจน หรือการเมืองภาคประชาชนในสังคมไทย จะทำให้เกิดข้อถกเถียงต่อยุทธศาสตร์และยุทธวิธีที่ใช้ และทำให้เกิดการพัฒนาของแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมและการเมือง เพื่ออุดช่องว่างคำอธิบายตามทฤษฎี แต่ข้อวิพากษ์วิจารณ์บางประการ ก็มีลักษณะผิดฝาผิดตัว เพราะความเข้าใจผิดในตัวทฤษฎีที่มีอยู่หลากหลายภายใต้แนวการวิเคราะห์เดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การละเลยบริบทของแต่ละทฤษฎีซึ่งมีความแตกต่างกัน และการเพิกเฉยต่อระดับของทฤษฎี

ประเด็นแรก บริบทการเกิดขึ้นของทฤษฎี POS และ NSM อยู่ภายใต้การเมืองระบอบประชาธิปไตย ซึ่งในกรณีของ NSM เกิดขึ้นในยุโรปยุคที่ลัทธิมาร์กซ์ (Marxism) ยังคงเป็นแนวคิดกระแสหลัก ในขณะที่สภาพแรงงานก็มีความเข้มแข็ง และระบบพรรคการเมืองได้ลงหลักปักฐานแล้ว หลาย ๆ ประเทศในยุโรปตะวันตกได้ข้อสรุปที่ผ่านการต่อสู้และถกเถียงถึงแนวทางที่ถูกต้อง ในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคม เพื่อจัดสรรทรัพยากรทางการเมืองและเศรษฐกิจ จนนำมาสู่การประนีประนอมทางการเมืองระหว่างรัฐ-นายทุน-แรงงาน เกิดเป็นระบอบสังคมนิยมประชาธิปไตย แต่ทว่าระบบการเมืองที่เกิดขึ้นในขณะนั้น กลับยังคงมีข้อจำกัดต่อการเป็นตัวแทนผลประโยชน์ของกลุ่มชนชั้นกลางใหม่ ซึ่งต้องการสร้างความแตกต่างและรักษาอัตลักษณ์ของตนไว้ และนี่คือความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ NSM ได้กลายเป็นทางออกจากปัญหาใหม่ ที่แนวคิดกระแสหลักในเวลานั้นไม่สามารถหาคำตอบให้ได้ ความเข้าใจผิดที่คิดว่า NSM ลดทอนการต่อสู้แบบขบวนการทางสังคมของคนรากหญ้า หรือสามัญชนทั่วไปเหลือเพียงแบบเดียว ดังคำกล่าวอ้างของนักวิชาการสายมาร์กซิสต์จึงไม่เป็นความจริง เพราะ NSM เป็นเพียงทางเลือกหนึ่งของกลุ่มผู้ที่มองเห็นความล้มเหลวของยุทธศาสตร์และยุทธวิธีในการเคลื่อนไหวแบบลัทธิมาร์กซ์ เพียงแต่ในกรณีของประเทศไทย ได้มีนักพัฒนาเอกชนจำนวนมาก ที่ตกอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของรัฐ ภายหลังจากที่มีการตั้งแหล่งทุนภายในประเทศเพื่อให้คนเหล่านี้ทำกิจกรรมในชุมชน ประกอบกับมีแกนนำชาวบ้านและนักพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่ง ได้เลือกหยิบยกเอายุทธศาสตร์และยุทธวิธีของ NSM ในต่างประเทศ

โดยเฉพาะในละตินอเมริกามาปรับใช้เพราะมองว่ามีบริบทแวดล้อมทางการเมืองที่ใกล้เคียงกับไทย (Edelman 2001 : 294; ผาสุก พงษ์ไพจิตร ๒๕๕๕ : ๑๓-๑๖)

ขณะที่บริบททางการเมืองเกิดขึ้นของ POS ก็พัฒนามาจากการเมืองอเมริกัน ที่เน้นการแข่งขันช่วงชิงพื้นที่ในเวทีทางการเมืองของกลุ่มผลประโยชน์ ดังนั้น ทฤษฎีนี้จึงเป็นทฤษฎีที่เน้นพูดถึงโครงสร้างโอกาสทางการเมืองและสังคม โดยมองขบวนการทางสังคมเป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่ด้อยอำนาจ เมื่อเปรียบเทียบกับคนกลุ่มอื่นๆ เช่นชนชั้นนำ ขบวนการจึงต้องเน้นการสร้างเครือข่ายพันธมิตรจากคนที่มีความสถานะสูงกว่า เพื่อยกระดับความสามารถในการต่อรองมากยิ่งขึ้น โดยใช้ประเด็นที่สามารถจะทำให้คนหลากหลายชนชั้นและอาชีพ สามารถเห็นพ้องต้องกันได้ การเมืองในลักษณะนี้จึงให้ความสำคัญกับเรื่องการมีส่วนร่วมและจำนวนคนผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหว แต่บ่อยครั้งประเด็นที่เคลื่อนไหวเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับสิทธิความเป็นพลเมืองแบบประชาธิปไตย จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดว่าแนวคิด POS ใช้วิเคราะห์ได้เฉพาะขบวนการประชาธิปไตย หรือการเคลื่อนไหวของขบวนการตามแนวคิด POS ต้องนำมาสู่ประชาธิปไตยเท่านั้น

ความจริงแล้ว POS รวมถึง RM และแนวคิดอื่น ๆ ภายใต้นิยามวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมฯ จะเน้นเพียงแค่การเป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่ใช้วิเคราะห์กลไกภายในและภายนอกขบวนการทางสังคม ที่จะนำมาสู่ความสำเร็จและความล้มเหลวในการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคม รวมถึงขบวนการปฏิวัติ ดังเห็นได้จากการประกาศตัวของนักทฤษฎีกลุ่มนี้หลาย ๆ คน ที่พยายามสร้างทางเลือกในการอธิบายขบวนการทางสังคม นอกเหนือจากแนวคิดกระแสหลักที่มีอยู่แล้ว เช่น งานของ Charles Tilly หลาย ๆ ชิ้น (ดู Lichbach 2010) และโดยเฉพาะงานของ McCarthy and Zald (1977) ที่ชื่อว่า Resource Mobilization and Social Movements : A Partial Theory ซึ่งแสดงให้เห็นถึงจุดมุ่งหมายของการสร้างทฤษฎีในการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคม ว่าต้องการเป็นเพียงแค่ว่าทฤษฎีที่ใช้อธิบายเพียงบางส่วนของขบวนการเท่านั้น ซึ่งประเด็นจุดมุ่งหมายนี้ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญมากดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

การวิพากษ์วิจารณ์ขบวนการคนจนไทย ซึ่งถูกมองว่าเป็นต้นแบบหนึ่งของการเมืองภาคประชาชน ว่าตัวผู้เข้าร่วมขบวนการคนจนซึ่งพยายามขยายสิทธิความเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย ดังเช่น นักพัฒนาเอกชนและแกนนำขบวนการบางคน จะต้องเป็นหนึ่งเดียวกับตัวขบวนการนั้นเป็นเรื่องความเข้าใจผิดอย่างมาก เพราะติดกับ

ดักทวิลักษณะของขบวนการทางสังคม ที่มองว่าขบวนการจะต้องมีลักษณะเป็นกลุ่มก้อน เดียวกัน (ดู เอกพลณัฐ ญัฐพัทธนันท์ ๒๕๕๖ : ๑๔๒-๑๔๕) ดังนั้น เมื่อนักพัฒนา เอกชนและแกนนำ เข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับขบวนการปฏิรูปประชาธิปไตย จึงกลายเป็นสิ่งที่ถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าทำไมจึงกระทำการที่แตกต่างไปจากเดิม และโยนให้เป็นความผิดของแนวการวิเคราะห์ขบวนการทางสังคมฯ

นอกจากนี้ การวิพากษ์วิจารณ์โดยนำแนวการวิเคราะห์แบบมาร์กซิสต์ (Marxism) มาเปรียบเทียบกับแนวการวิเคราะห์แบบขบวนการทางสังคม ดังเช่น NSM และ POS ก็เป็นการวิพากษ์วิจารณ์โดยไม่คำนึงถึงระดับของทฤษฎีที่แตกต่างกัน กล่าวคือ แนวการวิเคราะห์การเมืองแบบการต่อสู้ทางชนชั้นของมาร์กซิสต์ นั้นอยู่ในระดับมหาทฤษฎีหรือทฤษฎีหลัก (Grand Theory) ที่ต้องการสร้างคำอธิบายที่ได้ทั่วไปข้ามยุคสมัย แต่แนวการวิเคราะห์แบบขบวนการทางสังคม นั้นจัดอยู่ในทฤษฎีระดับกลาง (Middle-Range Theory) ที่ยังไม่มีความสากล อาจจะใช้ได้เหมาะสมกับพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง หรือช่วงเวลาใด ช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้นดังที่นักวิชาการแนวขบวนการทางสังคม ได้อ้างตัวว่าจะสร้างทฤษฎีที่อธิบายได้เพียงบางส่วนของขบวนการทางสังคม (Partial Theory) โดยให้ความสำคัญเฉพาะกับกลไกที่ขับเคลื่อนขบวนการและสิ่งแวดล้อมที่ขบวนการดำรงอยู่ ไม่ว่าขบวนการนั้นจะเป็นขบวนการประเภทใดก็ตาม หรืออยู่ในระบอบการเมืองแบบใดก็ตาม

บทสรุป

ขบวนการคนจนไทยมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเป็นประชาธิปไตยในสังคม ผ่านการปรับสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชาวบ้าน ที่เดิมถูกมองว่าเป็นกลุ่มคนยากจน คนด้อยอำนาจและด้อยโอกาสในสังคม พวกเขาได้เรียนรู้ผ่านประสบการณ์การต่อสู้ว่า ถึงแม้ว่าฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมของพวกเขาจะด้อยต่ำกว่าคนทั่วไป แต่พวกเขาคือพลเมืองคนหนึ่งของรัฐ และมีอำนาจพอที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ไปในทิศทางที่พวกเขาต้องการได้ เพียงแต่พวกเขาจะต้องรวมตัวกันเพื่อสร้างความเข้มแข็ง จึงจะทำให้จุดมุ่งหมายของพวกเขาบรรลุผลได้ เมื่อพิจารณาขบวนการคนจนไทยเหล่านี้ จะเห็นได้ว่าเกิดขึ้นอย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในหลายพื้นที่ทั่วโลก ที่มีขบวนการในลักษณะของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบ

ใหม่ ที่ต้องการรักษาพื้นที่ส่วนตัว ต้องการลดบทบาทของรัฐที่เข้ามาแทรกแซงชีวิตของเขา เพื่อให้คนเหล่านี้มีอิสระในการดำรงชีวิตตามที่ตนต้องการมากยิ่งขึ้น ถึงแม้ว่าแนวการวิเคราะห์ NSM และ POS ซึ่งนำมาใช้ในการศึกษาขบวนการคนจนไทย จะมีจุดอ่อนอยู่หลากหลายประการ แต่ก็มีคุณูปการที่สำคัญในฐานะการเป็นทฤษฎีทางเลือกหนึ่ง ภายหลังจากเกิดวิกฤตแห่งศรัทธาในทฤษฎีกระแสหลักอย่าง “การต่อสู้เชิงชนชั้น” แบบมาร์กซิสม์ ดังเช่นที่เกิดกับปัญญาชนฝ่ายซ้ายไทยหลังยุค พคท. (อุเชนทร์ เชียงเสน ๒๕๕๖ : ๖๗-๖๙) ดังนั้น การหาวิถีทางอื่นที่จะไปสู่เป้าหมายของการมีสังคมที่พึงประสงค์จึงไม่ใช่สิ่งที่ผิด เพราะทุกคนมีสิทธิที่จะไปสู่โลก (สังคม) ใหม่ที่ดีกว่าได้ด้วยตัวเอง ภายใต้อิทธิพลที่ว่า “Another World Is Possible”

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

กนกศักดิ์ แก้วเทพ. **บทวิเคราะห์สหพันธ์ชาวนาชาวไร่แห่งประเทศไทย**. กรุงเทพฯ :

โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๐.

กึ่งกาญจน์ สำนวนเย็น. **พลวัตของยุทธวิธีการต่อสู้ของขบวนการทางสังคม :**

ศึกษากรณีขบวนการต่อสู้เพื่อสิทธิที่ดิน จังหวัดลำพูน. วิทยานิพนธ์ปริญญา
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ และเควินฮิววิตสัน. “บทวิพากษ์ ‘การเมืองภาคประชาชน’ ในประเทศ

ไทย : ข้อจำกัดของแนววิเคราะห์และยุทธศาสตร์การเมืองแบบ ‘ขบวนการ
เคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่’.” **ฟ้าเดียวกัน** ๗, ๒ (เมษายน-พฤศจิกายน

๒๕๕๒) : ๑๒๐-๑๕๕.

ใจ อึ้งภากรณ์. “อิทธิพลของแนวคิด อนาธิปไตย โพสท์โมเดิร์น และ ‘แนวทางที่สาม’ ใน

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมไทย.” ใน **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใน
ไทย**, ๓๑-๗๒. ใจ อึ้งภากรณ์ และคณะ. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประชาธิปไตย

แรงงาน, ๒๕๔๙.

ประกาศ ป็นตบแต่ง. **บรรณาธิการ. รวมบทความรางวัลวันดา ดันติวิทยาพิทักษ์**

สำหรับวิทยานิพนธ์เพื่อคนจนและความเป็นธรรมในสังคม ปีที่ ๔. กรุงเทพฯ :
สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย, ๒๕๕๗.

ประกาศ ป็นตบแต่ง. **กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม.**

เชิงใหม่ : มุลนิธิไฮนริคเบลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้, ๒๕๕๒.

ประกาศ ป็นตบแต่ง. **ก่อนภาคประชาชนล่มสลาย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ Way of

Book, ๒๕๕๑.

ประกาศ ป็นตบแต่ง. **การเมืองบนท้องถนน ๙๙ วันสมัชชาคนจนและประวัติศาสตร์**

การเดินขบวน ชุมชนประท้วงในสังคมไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์วิจัยและผลิต
ตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๑.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. **วิถีชีวิต วิธีสู้ : ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. เชียงใหม่ : Silkworm

Books, ๒๕๔๕.

วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ ๓๘ ฉบับที่ ๒ ก.ค.-ธ.ค. (๒๕๕๙) ๑๗๑

มนตรี เจนวิทย์การ. **ครูประชากร : บทบาทการต่อสู้ทางการเมือง.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๘.

สมชัย ภัทรธนานันท์. **ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมและการประท้วงทางการเมือง.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อินทนิล, ๒๕๕๙.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. **การเมืองภาคประชาชนในระบอบประชาธิปไตยไทย.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๔๘.

อภิชัย พันธเสน และ มন্ত্রী เจนวิทย์การ. **การเมืองเรื่องข้าว : นโยบาย ประเด็นปัญหา และความขัดแย้ง.** กรุงเทพฯ : โครงการศึกษานโยบายสาธารณะ สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๓๑.

อภัยยุทธ์ จันทรพา. **ที่ดินในเมืองกับสิทธิที่อยู่อาศัยของคนสลัม.** ม.ป.พ. : ม.ป.ป. (อัดสำเนา)

อุเชนทร์ เชียงเสน. **ประวัติศาสตร์การเมืองภาคประชาชน : ความคิดและปฏิบัติการของ “นักกิจกรรมทางการเมือง” ในปัจจุบัน.** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๖.

เอกพล เสียงดัง. **ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทย ตั้งแต่ปี ๒๕๓๑-๒๕๔๙.** วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

เอกพลณัฐ ณัฐพัทธนันท์. “ผลสะท้อนจากการต่อสู้ของขบวนการคนจนและคนด้อยอำนาจในสังคมไทย ตั้งแต่ปี ๒๕๓๑-๒๕๔๙.” **วารสารสังคมศาสตร์** ๔๐, ๒ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๒) : ๒๒๐-๒๗๒.

เอกพลณัฐ ณัฐพัทธนันท์. “พลวัตภายในแนวการวิพากษ์ขบวนการทางสังคม.” **วารสารสังคมศาสตร์** ๔๓, ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๖) : ๑๘๑-๒๐๔.

เอกพลณัฐ ณัฐพัทธนันท์. **การเมืองไทยสมัยใหม่.** กรุงเทพฯ : แดเน็กซ์อินเตอร์คอร์ปอเรชั่น, ๒๕๕๙ก.

เอกพลณัฐ ณัฐพัทธนันท์. **เครือข่ายสลัมสี่ภาค : การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดภายใต้โครงการพัฒนาของรัฐไทย ตั้งแต่ปี ๒๕๐๐-๒๕๕๓.** นครปฐม : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙ข.

ภาษาอังกฤษ

- Cohen, Jean L. "Strategy or Identity : New Theoretical Paradigms and Contemporary Social Movements." **Social Research** 52, 4 (Winter 1985) : 663-716.
- Edelman, Marc. "Social Movements : Changing Paradigms and Forms of Politics." **Annual Review of Anthropology** 30 (2001) : 285-317.
- Giles Ji Ungpakorn. **Thailand's Crisis and the Fight for Democracy**. WD Press, 2010.
- Glassman, Jim. **Thailand at the Margins : Internationalization of the State and the Transformation of Labour**. Oxford : Oxford University Press, 2004.
- Goodwin, Jeff and James M. Jasper (Jaswin). "Caught in a winding, snarling vine : The structural bias of political process theory. **Sociological Forum** 14, 1 (1999) : 27-54.
- Goodwin, Jeff and James M. Jasper. "Emotion and social Movements." In **Handbook of sociology of emotion**, 611-635. Jan E. Stets and Jonathan H. Turner, eds. New York : Springer, 2006.
- Goss, Jasper and David Burch. "From agricultural modernization to agri-food globalization : the waning of national development in Thailand." **Third World Quarterly** 22, 6 (December 2001) : 969-986.
- Lichbach, Marc. "Charles Tilly's Problem Situations : From Class and Revolution to Mechanism and Contentious Politics to Mechanism and Contentious Politics." **Perspectives on Politics** 8, 2 (June 2010) : 543-549.
- McCarthy, John D. and Meyer N. Zald. "Resource Mobilization and Social Movements : A Partial Theory." **American Journal of Sociology** 82 (1977) : 1212-1241.
- Missingham, Bruce D. **The Assembly of The Poor in Thailand**. Chiang Mai : Silkworm Books, 2003.
- Morris, Aldon. "Charting Futures for Sociology : Social Organization : Reflections on

Social Movement Theory : Criticisms and Proposals.” **Contemporary Sociology** 29 (2000) : 445-454.

Pasuk Phongpaichit and Chris Baker. **Thailand’s Crisis**. Chiang Mai : Silkworm Books, 2000.

Pasuk Phongpaichit. “The army’s redistribution programme in forest reserves.” **Thai Development Newsletter** 26 (1994) : 35-36.

Pasuk Phongpaichit. “The Open Economy and Its Friends : The ‘Development’ of Thailand.” **Pacific Affairs** 53, 3 (Autumn 1980) : 440-460.

Pichardo, Nelson A. “New Social Movements : A Critical Review.” **Annual Review of Sociology** 23 (1997) : 411-430.

Pinkaew Laungaramsri. **Redefining Nature : Karen Ecological Knowledge and the Challenge to the Modern Conserveation Paradigm**. Chennai : Earthworm Books, 2002.

Pye, Oliver. **KhorJorKor : Forest Politics in Thailand**. Bangkok : White Lotus Press, 2005.

Weir, Lorna. “Limitations of New Social Movement Analysis.” **Studies in Political Economy** 40 (Spring 1993) : 73-102.

